

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Bakalářská práce

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Monika Mikešová

Role sociálního pracovníka při resocializaci dospělých pachatelů majetkové trestné činnosti ve výkonu trestu

The role of social worker in resocialization of adult offenders of property
crime serving a prison sentence

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Andrea Matoušková, Dr.

Poděkování:

Děkuji své rodině, přátelům a kolegům z Probační a mediační služby za podporu a pochopení při psaní této práce, děkuji vedoucí práce PhDr. Andree Matouškové, Dr. za poskytnutí podnětů a dále pracovníkům věznice Vinařice za poskytnutí cenných informací a vstřícnost při realizaci praxe.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci Role sociálního pracovníka při resocializaci dospělých pachatelů majetkové trestné činnosti ve výkonu trestu vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 10. srpna 2015

.....
Jméno a příjmení

Abstrakt (česky):

Ve své bakalářské práci se zaměřuji na roli sociálního pracovníka ve věznicích a jeho možnosti působení při resocializaci pachatelů, kteří spáchali majetkový trestný čin. Trest odnětí svobody má dle principu restorativní justice kromě ochrany společnosti působit i jako výchovný prvek přímo na pachatele. Jednotlivci, kteří opouštějí výkon trestu odnětí svobody, jsou ohroženi sociální exkluzí a jejich možnost integrace do společnosti je díky stigmatizaci, nejistému sociálnímu prostředí, nestabilnímu bydlení, zaměstnání a dalším okolnostem ohrožena. Cílem této práce je mapování činnosti sociálních pracovníků s dospělými lidmi ve výkonu trestu. Sociální pracovník je součástí zkoumání celkové situace vězně, podílí se i na zpracování resocializačního programu, který má vliv na život jedince po propuštění a na snížení rizika recidivy, dále spolupracuje s rodinou, ověřuje informace atd. V práci mapuji praxi sociálních pracovníků u nás a s ohledem na tyto zkušenosti přicházím s návrhem na zlepšení praxe.

Klíčová slova: sociální práce, sociální pracovník, resocializace, kriminalita, recidiva, výkon trestu, majetková trestná činnost, dospělí

Abstract (anglicky):

In my thesis, I focus on the role of social workers in prisons and their effect on social rehabilitation of offenders who have committed a property crime. Imprisonment is based on the principle of restorative justice beyond the protection of society to act as an educational element directly to the offender. Individuals who leave prison, are at risk of social exclusion and their possibility of integration into society is due to stigmatization, unstable social environment, housing, employment and other circumstances endangered. The aim of this bachelor thesis is mapping the activities of social workers with adult men in prison. The social worker is a part of the overall examination of the situation of prisoners, social workers are also involved in the processing of a rehabilitation program, which has an impact on an individual's life after release and on recidivism. Social worker cooperate with families, verifies information, etc. The thesis explores the practice of social workers in our country and considering to the practice I suggest changes to improve practice.

Keywords: social work, social worker, resocialization, criminality, recidivism, prison sentence, property crime, adults

Obsah

1	ÚVOD	7
2	NEPODMÍNĚNÝ TREST ODNĚTÍ SVOBODY	8
2.1	HISTORIE A SANKCE ODNĚTÍ SVOBODY	8
2.2	VÝKON TRESTU	10
2.3	EVROPSKÁ VĚZEŇSKÁ PRAVIDLA	11
2.4	RESTORATIVNÍ JUSTICE	11
2.4.1	<i>Restorativní justice ve vězeňství</i>	<i>13</i>
2.4.2	<i>Belgický koncept restorativní justice ve vězeňství</i>	<i>13</i>
2.5	PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA	14
2.5.1	<i>Parole</i>	<i>15</i>
2.5.2	<i>Křehká šance</i>	<i>15</i>
3	KRIMINALITA	17
3.1	MAJETKOVĚ TRESTNÁ ČINNOST	18
4	PRIZONIZACE	20
4.1	VĚZEŇSKÁ POPULACE	22
4.2	PRACOVNÍCI VĚZNICE	23
4.2.1	<i>Sociální pracovník ve vězení</i>	<i>24</i>
4.3	RESOCIALIZACE, INTEGRACE ODSOUZENÉHO	27
4.4	PROGRAMY ZACHÁZENÍ	28
4.5	PROGRAM 3Z	29
4.6	VÝSTUPNÍ ODDĚLENÍ	30
5	VĚZNICE VINAŘICE	32
5.1	ZAMĚSTNANCI VĚZNICE VINAŘICE	34
5.2	ZAMĚSTNÁNÍ A AKTIVITY S ODSOUZENÝMI	34
6	PRAKTICKÁ ČÁST	36
6.1	CÍL VÝZKUMU	36
6.2	METODA VÝZKUMU A VÝBĚR RESPONDENTŮ	36
6.3	KVALITATIVNÍ VÝZKUM - ROZHOVORY	37

6.4	SHRNUTÍ.....	46
6.5	NÁVRH NA ZLEPŠENÍ PRAXE PŘI RESOCIALIZACI LIDÍ VE VTOS	48
7	ZÁVĚR	51
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	52
9	SEZNAM ZKRATEK	56
	PŘÍLOHA 1.....	I

1 Úvod

K výběru tématu této práce mě dovedlo seznámení se sociální prací v trestní justici v souvislosti s Probační a mediační službou (dále jen PMS), kde jsem také absolvovala praxi. Díky projektům, které PMS realizuje, jsem se rozhodla nahlédnout do reality českých věznic a práce sociálních pracovníků uvnitř. Zajímalo mě, nakolik mohou tito pracovníci ovlivnit jednotlivce a včas reagovat na jejich situaci tak, aby předešli recidivě a zda je to vůbec v jejich kompetenci.

Nejdříve se tedy zaměřuji na problematiku nepodmíněného trestu odnětí svobody s odkazem na její historii. Dále navazuji tématem výkonu trestu a jeho typy, Evropská vězeňská pravidla s uvedením důsledků uvěznění. Zmiňuji zde i principy restorativní justice jako opaku k justici retributivní. Restorativní justice je u nás stále zatím novým pojmem a v prostředí vězení se s ní příliš neseškáváme. Neopomím ani funkci PMS a její projekt související s přípravou na propuštění odsouzeného ještě ve výkonu trestu.

Ve třetí kapitole uvádím nejpravděpodobnější faktory vzniku kriminálního chování v souvislosti s majetkovou trestnou činností, která jednoznačně patří k nejčastějším trestným činům u nás. Během procesu prizonizace se mění hodnoty a osobnost jedince vzhledem k nutné adaptaci na prostředí vězení, jehož podmínky se tolik liší od běžného života. V další části se tedy zaměřuji na populaci vězňů a jednotlivé pracovníky věznic s důrazem na sociálního pracovníka. Práce s odsouzenými za účelem resocializace spočívá zejména v plnění programu zacházení, jedním z nich je i program 3Z, který je určen zejména recidivistům majetkové trestné činnosti.

Přechodem k praktické části je kapitola věnovaná věznicí Vinařice, kde jsem také vykonávala praxi. Pro sociální pracovníky v této věznicí jsem si připravila strukturovaný dotazník, na jehož základě jsem zpracovala výzkum formou rozhovorů. Další respondenty jsem získala ve věznicí Stráž pod Ralskem a ve vazební věznicí Liberec. Cílem výzkumu je mapování práce sociálních pracovníků ve vězení s ohledem na činnost vedoucí k resocializaci odsouzených a diskuze s pracovníky na téma zahraniční praxe. Výstupem je pak vlastní návrh na zlepšení praxe při resocializaci odsouzených při přechodu do běžného života.

2 Nepodmíněný trest odnětí svobody

Základním pojmem této práce je nepodmíněný trest odnětí svobody, jehož výkon zajišťuje Vězeňská služba České republiky (dále jen VS ČR). V porovnání s dalšími druhy sankcí jde o tu nejpřísnější ze všech a měla by se ukládat jen jako krajní prostředek nápravy. Je právně ukotven v trestním zákoníku, zákoně o výkonu trestu odnětí svobody, zákoně o výkonu vazby.

Trest je právním následkem a musí být přiměřený a humánní. Musí zamezit negativním dopadům chování odsouzeného a zároveň respektovat jeho důstojnost, avšak nesmí být ohrožena ochrana společnosti. Odnětí svobody se ukládá nejvýše na 20 let, pokud se nejedná o mimořádnou situaci, pak je možné uložit trest vyšší. Hlavním cílem je ochrana společnosti a výchovné působení na pachatele trestného činu. Vychází z principu retributivní neboli trestající justice, jejíž podstatou je potrestání pachatele za trestný čin spáchaný na státu jakožto představitele celé společnosti, pachatel je vlastně potrestán za trestný čin spáchaný na společnosti a skutečný poškozený zde nehraje příliš velkou roli.

„Ve většině zemí roste počet uvězněných osob, věznice jsou přeplněné, k převýchově pachatelů nedochází, strach z kriminality se zvyšuje a náklady na vězeňství se stávají neúnosným břemenem pro státní rozpočty. Podle odborných odhadů je uvězněno ve věznicích na celém světě více než 8,75 milionů lidí.“¹

2.1 Historie a sankce odnětí svobody

Chápání trestní spravedlnosti v historii se značně liší od moderních přístupů a nazírání na řešení a prevenci kriminality. Historie vězeňství na našem území sahá do prvního tisíciletí. Středověk a jeho metody byly tvrdé. Vězeňství jak ho známe dnes, nefungovalo a pokud ano, tak jen po dobu vyšetřování, během kterého docházelo nezdědky k mučení či sloužilo jako zamezení před útekem před popravou. V dřívějších dobách platila odplata, tedy oplatit pachateli jeho činy a újmu stejnou měrou, jakou on způsobil oběti, „oko za oko, zub za zub“.²

¹ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, 143 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-021-8. s. 5

² tamtéž

Výjimkou nebylo ani vykoupení se z odplaty, šlo o možnost vyhnout se odplatě zaplacením určité náhrady, odškodného. V případě některých kultur platí i dnes, že např. za újmu na zdraví někoho z rodiny má člen poškozené rodiny právo či dokonce povinnost pomstít rodině pachatele stejnou újmou. V naší kultuře se postupem času počínaje 11. stoletím vyhranil státní trestní monopol a tak se delikty staly zájmem státu, nikoliv soukromou záležitostí jednotlivce. Se vznikem centralizovaného státu se koncipovala jednotná trestní politika. V době vlády Marie Terezie se upustilo od práva útrpného a celý proces vyšetřování a věznění dostalo v monarchii společný řád.

„Ve druhé polovině 19. století se rozvíjí vzdělávání vězňů, zejména mladistvých a sociální pomoc při propuštění, kterou poskytovaly dobrovolné spolky. Podle trestního zákona č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích byl odstupňován trest odnětí svobody na těžký žalář, žalář, tuhé vězení a vězení. Rozdíl spočíval zejména v poutání, stravování, odívání a zařazování trestanců do pracovní činnosti.“³

Tento obraz se již začíná podobat současnému stavu českého vězeňství. Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl justiční a vězeňský systém převzat z rakouské monarchie a vězeňský režim se postupně zmírňoval v závislosti na průběhu nápravy trestanců. V době nacistické okupace se věznice využívaly pro potřeby německé justice a tajné státní policie – gestapa. Tehdy ve věznicích působil jednak české protektorátní vedení a jednak vedení německé, říšské. Po osvobození od nacistické okupace byly zřízeny nucené pracovní oddíly, aby odstraňovaly válečné škody a obnovovaly národní hospodářství. Prvním krokem k odstranění normalizace bylo udělení amnestie za trestné činy proti republice. V roce 1992 se zpracovala nová koncepce českého vězeňství v duchu Evropských vězeňských pravidel s tradičními prvky humanizace.

„Historii vězeňství po druhé světové válce a jeho současnou situaci lze v evropské perspektivě hodnotit z hlediska výsledků, jichž bylo dosaženo v oblasti legislativy, jako zdařilou snahu sjednotit a zakotvit určité standardy garantující osobám zbaveným osobní svobody základní lidská práva a poskytující jim v případě jejich porušení možnost dovolat se nápravy u Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku.“⁴

³ Vězeňská služba České republiky: *Historie vězeňství* [online]. [cit. 2015-03-12]. Dostupné z: www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/historie-104/historie-vezenstvi

⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Editor Alois Křišťan. Praha: Portál, 2013, 570 s. ISBN 9788026203667. s. 480

2.2 Výkon trestu

Výkon trestu odnětí svobody (dále jen VTOS), který je stanoven zákonem č. 169/1999 Sb., zahrnuje řadu negativních následků. Adaptace na prostředí vězení, kde panuje přísný a pravidelný režim, vede k pasivnímu životu, dochází ke konfliktům s personálem či mezi vězni navzájem. Vězni v tomto prostředí ztrácí svou individualitu a hrozí nebezpečí, že po propuštění z výkonu trestu nebudou schopni díky ztrátě sociální a psychické způsobilosti zvládat život na svobodě.

Trest odnětí se vykonává ve věznici nebo ve zvláštním oddělení vazební věznice. Během celého procesu výkonu trestu se využívají výchovné metody a metody zacházení s vězni, které jsou stanoveny zákonem. S vězni pracují specializovaní odborníci na pracovních, sociálních, vzdělávacích dovednostech a zájmových aktivitách a to formou individuální či skupinovou. Některé aktivity během výkonu trestu by měly vězně připravovat na život, naučit ho správným vzorcům chování a pracovním návykům.

VTOS probíhá ve věznici s dohledem, s dozorem, s ostrahou nebo se zvýšenou ostrahou dle závažnosti trestného činu a dalších kritérií. Ve věznici s dohledem se mohou odsouzení volně pohybovat, pracovat mohou mimo věznici. V druhém typu věznice se mohou odsouzení pohybovat pouze pod dozorem vězeňské služby, práci mohou vykonávat též mimo zdi vězení. U věznice s ostrahou se jednotlivci musí pohybovat organizovaně a zpravidla pod dohledem zaměstnance vězeňské služby, pracovat pak mohou pouze uvnitř věznice. U věznic se zvýšenou ostrahou platí, že se odsouzení pohybují vždy pod dohledem příslušníka vězeňské služby, práci vykonávají ve věznici či přímo v cele a není jim povolen žádný pohyb mimo vězení.⁵

„Trest odnětí svobody, jako specifická společenská sankce za prokázané delikventní jednání, představuje velmi závažný životní zlom, zejména u prvotrestaného a prvovězněného jedince. Jedinec, který byl trestán a byl ve vězení, získává roli kriminálního. Ta představuje silné sociální stigma“⁶

⁵ Vězeňská služba České republiky: Výkon trestu odnětí svobody [online]. [cit. 2015-03-12]. Dostupné z: ww.vscr.cz/veznice-pankrac-26/vykon-vezenstvi-652/vykon-trestu-odneti-svobody-5746

⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese – rozšířené a rozpracované vydání*. Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4. s.196

2.3 Evropská vězeňská pravidla

Evropská vězeňská pravidla (EVP) jsou souborem doporučení vydaných Výborem ministrů členským státům Rady Evropy z roku 1987. Jde o přepracovanou verzi *Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězněnými osobami* přijatých OSN v roce 1955. V roce 2006 došlo k důkladné revizi a EVP zažila výraznou obměnu a aktualizaci. Celý soubor doporučení je rozdělen do devíti částí, které obsahují základní principy, podmínky pro VTOS, zdravotní péči ve vězení, udržování pořádku, vedení věznice a personál, inspekci a kontroly, neodsouzené vězně, cíle režimu pro odsouzené a v neposlední řadě i nutnost aktualizace těchto pravidel. Hlavní důraz je v pravidlech kladen na zachování lidské důstojnosti a lidského jednání s vězni, na nutnost spolupráce s dalšími sociálními službami a organizacemi v rámci reintegrace osob, na proces znovuoobnovení sociálně odpovědného jednání vězněného a efektivní řízení věznic. EVP vychází z penologických poznatků a řadě známých souvisejících rizik v uzavřených sociálních zařízeních, kde má relativně malá skupina lidí moc nad velkým počtem jedinců, což se projevilo i ve známém Stanfordském experimentu.

„Hierarchizace, rutinní činnosti, rituály degradace (měření, vážení, fotografování, odevzdání osobních věcí, přidělení vězeňského oděvu, postupná depersonalizace apod.), byrokratická kategorizace, sociální segregace a vyloučení, to vše je příznačné pro „běžný život“ ve vězení.“⁷

Prestiž a důležitost EVP stoupla i díky tomu, že vzrůstající počet vězňů předávaných mezi členskými státy vyžaduje, aby se předávající státy mohly spoléhat na to, že s předávanými osobami bude v cílových zemích řádně zacházeno. EVP jsou komplexní, jasná a nekomplikovaná tak, aby žádný stát nebyl zatěžován nerealistickými požadavky.

2.4 Restorativní justice

Koncept restorativní justice vznikl jako reakce na nedostatečnost retributivního přístupu zmíněného v první části této kapitoly. Pojem vychází z anglického slova *restore*, tedy obnovit, navrátit do původního stavu. Za jeho zakladatele je považován Howard Zehr, americký profesor a kriminolog, který se touto koncepcí začal zabývat v sedmdesátých letech dvacátého století. Centrem zájmu tohoto přístupu je společnost lidí jako silného

⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Editor Alois Křišťan. Praha: Portál, 2013, 570 s. ISBN 9788026203667. s. 481

kolektivu, kde se problém jedince stává součástí života celého celku, ne pouze dané osoby. Je zde silně vyvinuto kolektivní cítění. Přístup reaguje na stav, kdy pouhé uvěznění, tedy potrestání pachatele není dostačující, samo o sobě nevede k jeho nápravě, jednotlivce ani společnost dostatečně neochraňuje. Restorativní přístup zohledňuje potřeby oběti a poškozeného a snaží se poskytnout alternativní východiska řešení problému. Důležitý je tedy nejen pachatel, ale i oběť a další blízké osoby.

*„Restorativní přístup hodlá najít řešení ve skupině osob přirozeně nejvíce interesovaných na zjednání nápravy. To mohou být vedle „pachatele“ a „oběti“ členové rodin, přátelé, úřední osoby (které mají ze zákona povinnost reagovat na to, co se stalo), lidé z místní či profesní komunity. Chce posílit jejich angažovanost a využít je jako zdroje.“*⁸ Uplatňuje se v trestní justici, avšak stále převažuje přístup retributivní.

Principy a metody restorativní justice spíše doplňují a obohacují některé postupy tradičního uplatňování práva. *„Restorativním přístupem jsou řešitelné vážné konflikty v pěstounské péči, selhávání rodiny v péči, ohrožení dítěte dospělým žijícím ve společné domácnosti, někdy i případy domácího násilí mezi dospělými“*⁹

Principem restorativní justice rozumíme např. zločin chápaný především jako újma způsobená oběti, konkrétnímu člověku, která může ohrozit bezpečnost společnosti. Nenahlíží se na zločin jako na porušení společenského řádu v první řadě. Oběť a jeho následky újmy jsou komplexní, jde jak o fyzickou újmu, tak i o její psychickou stránku, o narušení sociálních vazeb, narušení osobního a rodinného života atd. Díky smyslu restorativní justice, kdy se pachatel podílí na odstranění této škody, nedochází k pouhému potrestání, ale k hlubší a smyslnější nápravě a nastolení podmínek k tomu, aby se následky trestného činu rychle a efektivně odstranily. Účast oběti je dobrovolná, nemůže být nucena k vyjednávání s pachatelem. Pokud jednání o nápravě a odstranění škod mezi pachatelem a obětí nevede ke zdárnému cíli či je trestný čin natolik závažný, že se nedá řešit touto cestou, pak nezbyvá nic jiného než využít klasický trestní proces.¹⁰

⁸ tamtéž, s. 114

⁹ tamtéž, s. 115

¹⁰ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, 143 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-021-8. s. 8-9

2.4.1 Restorativní justice ve vězeňství

Vězení by mělo pachatele napravit. Podle skutečné praxe ale víme, že takové účinky má vězení jen na málo jedinců. Problémem věznic je nejen péče o pachatele v oblasti dodržování standardů, ale i přeplnění věznic, nedostatek financí, nízká zdravotní péče, malý počet kvalifikovaných odborníků při práci s pachateli a v neposlední řadě celková kvalita justice, která je zaměřena na proces výkonu trestu odnětí svobody. Ve věznici se setkává široký okruh různých lidí a zahrnuje i prvopachatele, k nimž by se mělo přistupovat odlišným způsobem než k recidivistům. Trest odnětí svobody jako takový nezahrnuje zájem na odškodnění oběti či nápravu mezi jednotlivcem a obětí či komunitou.

2.4.2 Belgický koncept restorativní justice ve vězeňství

V Belgii usilovali o eliminaci negativních jevů z uvěznění pomocí vytváření podmínek pro nápravu újmy a pro přípravu vězně na život po propuštění. V roce 2000 tak byla zahájena implementace restorativní justice do výkonu trestu odnětí svobody. Cílem bylo mimo jiné to, aby odsouzený přijal aktivní roli. V každé věznici působí konzultant pro restorativní justici, jímž se může stát např. kriminolog, sociolog nebo pedagog. Konzultant je tvůrčí osobnost organizující aktivity pro vězně a vězeňské pracovníky v rámci využití restorativní justice. Jeho práce spočívá v koordinaci vězeňské kultury vedoucí k respektu a spolupráci s organizacemi pomáhajícími obětem. Musí zajistit přípravu poradní struktury pro personál a poskytovatele služeb pro věznici. Zajišťuje komunikaci mezi pachatelem a obětí, je hnacím motorem aktivit, které pomáhají vytvořit a udržet kontakt mezi interními a externími službami a subjekty. Nejdříve je nutné poskytnout odsouzeným dostatek informací. Pak následuje zajištění kontaktu oběti a pachatele. Konzultanti tak pracují vlastně uvnitř věznice, vně a zároveň i mezi oběma těmito světy. Zprostředkování mediace, která má v Belgii bohatou historii, je sice ideální vize, není ale zdaleka vhodná u všech případů. Nabízí se ale možnost práce s vězeňským personálem a s vězni s cílem vytvořit prostor pro přijetí myšlenek restorativní justice a chápání potřeb obětí i pachatelů.

2.5 Probační a mediační služba

Probační a mediační služba v rezortu Ministerstva spravedlnosti působí v České republice od roku 2001. Vykonává soudem uložený dohled nad obviněným a odsouzeným, vytváří podmínky pro rozhodnutí o zastavení trestního stíhání nebo pro institut narovnání, který představuje dohodu o náhradě škody mezi pachatelem a obětí, a dále zajišťuje výkon alternativních trestů. PMS je ustanovena zákonem o Probační a mediační službě č. 257/2000 Sb. Dohled probačního pracovníka slouží jako pomoc a zároveň kontrola.¹¹

Probační a mediační služba představuje propojení dvou různých oborů - sociální práce a trestní právo. Vychází ze zkušeností sociální práce s pachateli trestných činů, snaží se o prevenci kriminality, podílí se na snížení vězeňské populace a pomáhá minimalizovat rizika recidivy. Jejimi třemi základními cíli jsou:

- Integrace pachatele – snaha o začlenění pachatele do života společnosti bez dalšího porušování zákona, nalezení respektu pachatele k právnímu stavu společnosti
- Participace poškozeného - integrace poškozeného do procesu vlastního odškodnění a řešení následků trestné činnosti, snaha o obnovení pocitu bezpečí
- Ochrana společnosti – řešením konfliktů se podílí na ochraně společnosti, zajišťuje alternativní tresty a opatření

Činnost služby je bezplatná, je financována ze státního rozpočtu. Organizační struktura je rozdělena na ředitelství PMS a jednotlivá střediska, která se nachází v sídlech okresních soudů nebo jim naruven postavených obvodních nebo městských soudů, dále střediska působící v sídlech okresních soudů, která jsou současně sídly krajských soudů nebo Městského soudu v Praze. Pracovníky jsou probační úředníci a asistenti. Probačním úředníkem se může stát pouze osoba s vysokoškolským vzděláním v oblasti společenských věd získané ukončením studia magisterského programu a musí absolvovat odbornou zkoušku, kterou zajišťuje sama PMS. Asistentem se může stát člověk se středoškolským vzděláním starší 21 let. Jednou z činností pracovníků je výkon dohledu nad odsouzeným ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

¹¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011, 194 s. ISBN 978-80-262-0041-3. s. 113

2.5.1 Parole

Parole pochází z francouzštiny, překládá se jako „slovo, výpověď“ a v rámci aktivit PMS představuje podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Pokud vězněný požádá o podmíněné propuštění, spolupracuje s probačním úředníkem/asistentem, který za ním dochází přímo do vězení. Úkolem pracovníka je příprava veškerých podkladů pro rozhodnutí soudu o žádosti o podmíněné propuštění. Zajišťuje veškeré informace a důležité dokumenty, které jsou nezbytné pro analýzu rizik a potřeb odsouzeného, důležitá je také spolupráce s obětí trestného činu, která se tímto má právo dozvědět, že odsouzený žádá o propuštění. Součástí náplně práce probačního úředníka v oblasti parole je i spolupráce se subjekty působící mimo věznici. Jedná se zejména o organizace nabízející programy a služby zaměřené na řešení problémů lidí opouštějící věznice a organizace zajišťující podporu při řešení následků trestného činu.

V závěru pracovník PMS na základě zjištěných informací analyzuje možná rizika spáchání trestného činu, zjišťuje, zda blízkému okolí či veřejnosti nehrozí újma a případně sepíše i specifické potřeby odsouzeného, pokud se např. léčí ze závislosti na drogách, pokud potřebuje pomoci s bydlením po propuštění atd. Probační úředník o všem sepíše zprávu, ve které doporučí či nedoporučí odsouzeného k podmíněnému propuštění. Může také navrhnout podmínky propuštění, ke kterým soud může při rozhodování přihlédnout. Jedná se o uložení omezení v podobě zdržení se kontaktu s určitou osobou, povinnost absolvovat rekvalifikační program a nejčastěji dohled nad podmíněně propuštěným po opuštění věznice. Pokud soud rozhodne o propuštění jedince a je nad ním vysloven dohled, pak PMS kontroluje plnění podmínek zkušební doby podmíněného propuštění v maximální délce 7 let a pomáhá s integrací do běžného života.

2.5.2 Křehká šance

V souvislosti s činností PMS probíhá nyní projekt s názvem *Křehká šance*, komise pro podmíněné propuštění. Projekt realizuje PMS a jejím partnerem je VS ČR, dále se navazuje spolupráce se zástupci veřejnosti. Je spolufinancován z prostředků Evropského

sociálního fondu prostřednictvím operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu ČR. Do projektu je zařazeno 9 věznic v České republice.¹²

Smyslem projektu fungujícího od poloviny roku 2012 je příprava odsouzeného na život po propuštění tak, aby se úspěšně adaptoval do společnosti a mohl uplatnit na trhu práce. Aby byl přechod dostatečně bezpečný, využívá nástroje dohledu, povinností a omezení. Pro umožnění propuštění musí odsouzení prokázat připravenost, která se zjišťuje a zajišťuje během výkonu trestu několik měsíců před samotným konáním rozhodování komise v konkrétní věznici. Při celém procesu se pracuje i s obětí, která má šanci se o podmíněném propuštění pachatele informovat a zároveň vyjádřit své pocity, obavy a potřeby, na které se bere ohled při rozhodování. Rozhodnutí komise se předkládá soudu a státnímu zástupci, který definitivně rozhoduje o podmíněném propuštění odsouzeného a může tak nahlédnout k rozhodnutí komise.

¹² Probační a mediační služba České republiky [online]. 14.3.2015 [cit. 2015-03-14]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/interni-projekty-prehled/krehka-sance/>

3 Kriminalita

Kriminalita neboli zločinnost, slovo pocházející z latinského *crimen* (zločin), je termín užívaný běžně ve společnosti. Zahrnuje totožný okruh jevů, a to souhrn forem chování, které trestní právo posuzuje jako trestné činy.¹³

Jde o jeden z nejnebezpečnějších společenských jevů. „*Společenskou nepřijatelnost svého chování není schopna či ochotna řada delikventních osob zhodnotit. O změnu svého společensky nepřijatelného chování a životního způsobu proto neusilují.*“¹⁴

Fischer uvádí několik faktorů zvyšujících pravděpodobnost vzniku kriminálního chování. Jedná se o biologické, psychické a sociální faktory:

- Biologické faktory – vyšší pravděpodobnost kriminálního chování mají muži než ženy v poměru 10 : 1.¹⁵ Důvodem je dravější jednání pro dosažení seberealizace a také přítomnost mužského hormonu testosteronu vyvolávající vyšší agresivitu. Dalším předpokladem je věk, většinu vězněných osob tvoří mladí lidé do 26 let u prvovězňů a do 30 let u recidivistů. Nesporným faktorem jsou vrozené dispozice jako vyšší vznětlivost, impulzivita, nižší míra frustrační tolerance apod.
- Psychické faktory – obecně se dopouštějí trestného činu lidé s nižší rozumovou schopností, kteří nemají takovou schopnost posoudit danou situaci a zvážit důsledky svého jednání. Dále se jedná o osoby s poruchou osobnosti jako disociální porucha, porucha emocionality či smíšené poruchy a také poruchy sexuální preference. Výraznou roli hraje temperament, který se projevuje v reakcích na podněty někdy až výbušně agresivním těžko ovladatelným způsobem.
- Sociální faktory – sem patří bezesporu rodina a sociální zázemí. Vyšší pravděpodobnost kriminálního chování je u jedinců, jejichž rodiče se sami takových činů dopouštěli, dále závislost na drogách či alkoholu člena rodiny. Důležitým aspektem je plnění funkce rodiny, zda je úplná či disfunkční, naplnění

¹³ TOMÁŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie: jak studovat zločin*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 214 s. ISBN 978-80-247-2982-4. s. 11

¹⁴ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, 231 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0. s. 170

¹⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

potřeb jedince, citová deprivace, zkušenost s institucionální péčí a ústavními pobyty apod. Neméně důležitým faktorem je působení skupin a part, ve kterých jedinci uspokojují potřebu sounáležitosti a seberealizace. Pokud vykazuje taková skupina asociální způsoby chování, pak se zvyšuje riziko identifikace s těmito nežádoucími způsoby života a chování.

Příčiny vzniku kriminálního chování jsou multifaktoriální. Jedná se vždy o více interakcí různých bio-psycho-sociálních faktorů. Tyto faktory závisejí ale i na celkové úrovni dané společnosti, jsou jakýmsi odrazem úrovně dosažené kultury a povědomí většiny členů. Důležité jsou demografické a sociální podmínky, legislativa a její fungování a práce orgánů činných v trestním řízení.¹⁶ Pachatelé trestného činu nejsou schopni či ochotni plnit základní požadavky a očekávání společnosti. Většinou chybí náhled na nevhodnost vlastního chování a nemají potřebu usilovat o nápravu a hledat terapeutickou pomoc.

„Obraz pachatele, především popis jeho osobnosti, je nezbytným zdrojem pro pochopení a vysvětlení jeho kriminálního jednání, predikci jeho dalšího života a zaměření zacházení s ním s cílem eliminovat u něj opakování kriminálního jednání (recidivu).“¹⁷

3.1 Majetkově trestná činnost

Pod tímto pojmem se skrývá souhrn všech trestných činů proti majetku v souladu s trestním zákonem zahrnující pátou hlavu zvláštní části trestního zákona (§205 - §232). Majetkové trestné činy jasně dominují nad všemi dalšími trestními činy. Ze statistického přehledu kriminality za rok 2014 Policie České republiky vyplývá, že za rok 2014 došlo k 173 611 těchto trestných činů.¹⁸ To je v průměru asi 14,5 tisíce trestných činů proti majetku měsíčně, téměř 500 denně.

¹⁶ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, 231 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.

¹⁷ SCHEINOST, Miroslav. *Kriminalita očima kriminologů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, 238 s. ISBN 978-80-7338-096-0. s. 84

¹⁸ *Policie České republiky: Statistické přehledy kriminality za rok 2014* [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2014.aspx>

„Krádež i majetková kriminalita obecně jsou trestné činy chápány jako nejsnadnější způsob obohacení s vcelku malým rizikem dopadení.“¹⁹ K nejčastějším trestným činům proti majetku patří krádeže, zpronevěry a podvody. Na prvních příčkách se v současné době objevují krádeže motorových vozidel, krádeže věcí z aut či vykrádání bytů a chat. Tyto trestné činy tvoří podstatnou část celkové kriminality. Ve věznicích se často setkáváme s pachateli těchto trestných činů. Velkou nevýhodou je, že lidé, kteří jsou zvyklí krást a shánět peníze na obživu krádežemi, se po výkonu trestu vrací zpět ke svému životu, na který jsou zvyklí, a který je pro ně jednodušší. Problémem jsou i škody, jež musí pachatel uhradit spolu s náklady na trestní řízení apod., částka se tím pádem zvýší a jedinec nevidí jiné východisko než začít znovu krást. Z těchto důvodů je nutné, aby si odsouzený přisvojil nové dovednosti a začal se uplatňovat na trhu práce a své dluhy začal postupně splácet. Dalším problémem jsou návykové látky. U lidí závislých na návykových látkách je velmi častý způsob získávání financí na obstarání drogy právě krádež. Pokud se jedinec nezačne léčit a neodvykne si drogy užívat, hrozí zde vysoké riziko recidivy.

¹⁹ CEJP, Martin a Alena MAREŠOVÁ. 2008. *Variantní scénáře vybraných druhů kriminality* [online]. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 111 s. [cit. 2015-03-16]. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-807-3380-748.

4 Prizonizace

Penitenciární péče je odborným termínem pro speciální péči o vězně ve vězeňství.

„Tradiční trest odnětí svobody sice chrání společnost před přímým působením pachatele v době, kdy je uvězněn, zároveň však pachatele vtlačuje hlouběji do kriminogenní subkultury a může ho dále „odpojovat“ od společnosti.“²⁰

Celý proces prizonizace (označení pro adaptaci na život ve vězení) od vyšetřování po pobyt ve vězení je spojen s mnoha negativními vlivy na další vývoj a psychiku vězně. Již obvinění a následné vyšetřování je velmi zátěžovou situací a to z důvodu panující nejistoty pocitu ohrožení. V případě, že se jedná o prvopachatele, míra dopadů stresové situace, úzkost a aktivace obranných mechanismů je ještě vyšší. Rizikem se pak stává obranný mechanismus racionalizace deliktu a zkreslení skutečnosti, kterou jedinec přijme jako pravdivou. Samotná vyšetřovací vazba je silně zátěžovou zkušeností obviněného.

Pokud bychom porovnávali různé zátěžové situace, řadí se událost uvěznění za takovou událost jako je např. úmrtí člena rodiny.²¹ Člověk přicházející do vazby ztrácí svobodu, postavení, přichází o majetek a díky izolaci od okolí také o rodinné a společenské vztahy. Nejcitelnější prvotní úzkost vyplývá ze ztráty soukromí. Na takové prostředí se musí vězeň adaptovat. Adaptuje se ale v podmínkách, kde šikana a agrese mezi spoluvězni není ničím výjimečným. Dochází ke ztrátě pocitu sounáležitosti a lásky. Důležité je postavení v určité vnitřní hierarchii mezi vězni. Protože v tomto prostředí nelze naplňovat potřeby uznání a seberealizace, jsou tyto potřeby u zkušenějších recidivistů dobývány pomocí moci a nadvlády nad spoluvězni, dokazováním vlastní síly. Důležité je neopomenout i velmi silný pocit nudy. Nejvýznamnější stresory při vzetí do vazby i ve výkonu trestu jsou psychosociální problémy, dále ale i fyzikální a hygienické podmínky. Sem patří např. neustálý hluk, před kterým se vězni nemají možnost ukrýt. Osvětlení ve starších věznicích neodpovídá normám a nekvalitní osvětlení se pak odráží na zvýšené námaze zraku, ze kterého vězně mohou pálit oči, bolet hlava nebo mohou být výrazněji unaveni. Dalším stresorem je důsledek vysoké míry kuřáků, až 90 %. Díky špatné cirkulaci

²⁰ MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011, 194 s. ISBN 978-80-262-0041-3. s. 113

²¹ HOLMES, T. H., RAHE, R. H. *The social readjustment rating scale*. *Journal of Psychosomatic Research*, 1987, 11, s. 213-218

vzduchu a dalším podmínkám je tak prostředí pobytu ve vězení tabákovými výrobky znehodnocováno.²²

„Člověk umístěný do vazební věznice je sice stále pouze v roli obviněného, k němuž je třeba přistupovat z hlediska presumpce neviny, ale reálně tomu tak nebývá. Zejména laická veřejnost jej obvykle posuzuje stejně negativně, jako by již odsouzen byl. Pro jeho vinu stačí fakt, že jej zavřeli, což by se nestalo, kdyby nic neudělal.“²³

V případě výkonu trestu odnětí svobody se situace a získání role obviněného projevuje jako závažné sociální stigma. V souvislosti s uvězněním jedinec ztrácí práci, kontakt s partnerem, rodinou a přáteli, dostává se do prostředí, ve kterém přestává uplatňovat své dovednosti, vědomosti a návyky. Všechny tyto změny mohou významně ovlivnit život i po výkonu trestu. Účelem trestu má být ochrana společnosti od kriminálního chování a změna chování delikventního jedince. U některých lidí tato sankce postačí, u recidivistů jsou ale běžné tresty neúčinné, protože jsou na tento způsob života adaptováni a chybí jim motivace ke změně chování.

Vězeňské prostředí má svá vlastní pravidla, více či méně odlišná od obecně platných norem. Panují zde jiné vzorce chování. Projevy chování na svobodě jsou někdy dokonce ve vězení nežádoucí a sankciované mezi vězni. Adaptace na prostředí věznice má vliv na hodnoty, normy i standardy chování. Tyto změny jsou následně překážkou návratu trestaného do společnosti. V procesu prizonizace se jedinec adaptuje na podmínky vysoce organizovaného způsobu života ve vězení. Dochází ke ztrátě aktivity, apatii, zúžení oblasti zájmů, osobnost člověka jistým způsobem degraduje. Po propuštění z vězení pak spoléhá na iniciativu ostatních lidí, protože se odnaučí samostatně rozhodovat. V prostředí vězení jedinci přijímají jiný hodnotový systém a ztotožňují se s touto minoritou. Vězeňská minorita je typická označením společného nepřítele – vězeňským personálem, exteriorizací viníka jejich situace.

²² FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, 231 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0. s. 187-190

²³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4. s. 817

„Ačkoli je výkon trestu zaměřen na resocializaci, mnohdy zde naopak dochází k výměně informací o možnostech různé trestné činnosti, k rozvoji kriminálních znalostí a dovedností, a někdy i k plánování dalších aktivit tohoto druhu.“²⁴

Jako prevence prizonizace může být užitečné i větší využívání alternativních trestů, které nevedou k eliminaci tolika rolí a nepřetrhají vazby s nejbližším okolím.²⁵

4.1 Vězeňská populace

Vězeňská populace je pro stát ekonomické břemeno a sociální problém. V moderní době naší kultury se již nevyužívají tresty smrti, rozvíjí se systém alternativních trestů a proto je trest odnětí svobody vlastně tím nejpřísnějším trestem, jež se ukládá až v krajní situaci, když jiné alternativy nejsou možné či selžou. Je určen těm, kdo spáchají nejzávažnější trestné činy jako např. pachatelé násilných trestných činů, recidivisté, sexuální a drogové trestné činy apod. Bohužel skladba vězňů je poněkud různorodější a tak je práce s jednotlivci a skupinami o něco obtížnější.

„Evropskou vězeňskou populaci tvoří též pachatelé, kteří se sice v minulosti nedopustili závažných zločinů (např. odsouzení za drobnější, opakovanou majetkovou kriminalitu, mnohdy spáchanou v důsledku či v souvislosti s konzumací drog), ale nesplnili povinnosti a závazky vyplývající jim z předtím uložených alternativních trestů, jakými jsou např. domácí vězení, probace, obecně prospěšné práce. Tyto různé skupiny vězňů se setkávají v uzavřeném vězeňském prostředí, a není proto divu, že klima, které se zde vytváří, přináší spíše než pozitivní změny další znevýhodnění, deviace, násilí a konflikty.“²⁶

V minulosti tvořily osoby závislé na opioidech ve věznicích v západní Evropě pouze malou část, dnes tvoří již poměrně silnou skupinu i u nás. Tato skupina spoluurčuje vězeňskou každodenní realitu. Pokud budeme brát v úvahu také problematiku užívání drog, jako jsou medikamenty, alkohol, dotýkáme se již nadpoloviční většiny vězňů.²⁷

²⁴ tamtéž, s. 821

²⁵ FISCHER, Slavomír. 2000. *Prizonizace a transformace osobnosti*. Praha. Doktorská práce. Filosofická fakulta - Univerzita Karlova.

²⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Editor Alois Křišťan. Praha: Portál, 2013, 570 s. ISBN 9788026203667. s. 482

²⁷ *Vězeňství a nelegální drogy: sborník textů z oblasti užívání nelegálních návykových látek ve věznicích*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády ČR, 2003, 138 s. ISBN 80-86734-03-x.

Vězni tvoří velmi specifickou sociální skupinu s vlastní strukturou a hierarchií rolí. Pozice v hierarchii určuje pravidla chování a sociální vztahy uvnitř skupiny. Typickými normami takové skupiny jsou tvrdost, vynucená vnitřní solidarita a účelové vztahy s personálem. Výjimkou není vydírání, šikana a agrese. Typickými rolemi v hierarchii vězňů jsou tyto:²⁸

- Neformální vůdce – nadřazené a povýšené chování, ovládá okolí, násilně. Má jistá privilegia, řada vězňů na něj pracuje, vyžaduje určité úkony jako i např. uspokojování fyziologických potřeb (sex) po ostatních. Je nositelem negativních aspektů prizonizace.
- Kmet – dělesloužící – toto postavení získá jedinec na základě dlouhého pobytu ve vězení a díky zkušenostem. Jedná se o poradce, je respektován a nebývá obětí.
- Řadový příslušník – jedinec má jasná práva a povinnosti vyměřené vůdcem.
- Outsider – slabší jedinec podřizující se pravidlům a nátlaku, otrocký vztah a oběť různých nekalostí.

Hodnoty vězeňské minority mají spíše konzumní a sociální charakter. Nejvíce si cení zdraví, lásky k ženě a svobody. Vězni také preferují materiální výhody a možnosti návštěvy, méně ceněny jsou pochvaly (stejně tak nejméně vadí důtka).²⁹

4.2 Pracovníci věznic

VS ČR je zřízena zákonem č. 555/1992 Sb. Posláním Vězeňské služby ČR je zajišťování výkonu vazby, výkonu trestu odnětí svobody a bezpečnosti a pořádku v soudních budovách. Vězeňská služba spravuje a střeží věznice a detenční ústavy.

Po roce 1998, kdy začala transformace českého vězeňství, docházelo k masivní humanizaci. Realizovala se představa, že k humánnímu vězeňství patří co nejméně příslušníků, a tak docházelo ke zcivilňování personálu; kdo nemusel být příslušníkem, stal se civilním zaměstnancem. Všichni pracovníci pracující s vězni jsou v současné době civilními zaměstnanci. Jde o vychovatele, speciální pedagogy, terapeuty, psychology,

²⁸ NETÍK, Karel, Stanislav HÁJEK a Daria NETÍKOVÁ. *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1997, x, 140 s. Beckova skripta. ISBN 80-7179-177-6.

²⁹ FISCHER, Slavomil. 2003. *Prizonizace jako etopedický problém*. Praha. doktorská dizertační práce. PedF UK.

sociální pracovníky a další.³⁰ V posledních letech se rozvíjí i práce duchovních. Vězeňský kaplan je civilním zaměstnancem Vězeňské služby ČR. Zároveň dochází do věznic více než 200 dobrovolných duchovních, kteří se věnují spirituální péči o obviněné a odsouzené ve spolupráci s kaplanem. Duchovní služba je odsouzeným nabízena na základě dobrovolnosti, zájem o ni projevuje přibližně 10–20 % klientů. Vězeňský kaplan provádí individuální pastorační rozhovory s obviněnými a odsouzenými, zajišťuje konání bohoslužeb, skupinovou nebo individuální činnost zaměřenou na studium Bible a křesťanského učení, zabezpečuje kulturní akce s duchovním obsahem, ale také spolupracuje s nevládními, charitativními a církevními organizacemi za účelem zajištění překlenovacích podmínek zejména pro osoby propouštěné z výkonu trestu odnětí svobody, případně pro zlepšení podmínek sociálně slabých klientů. Role sociálního pracovníka a kaplana se v jistém smyslu doplňují, avšak zatímco kaplan se soustředí zejména na vnitřní stránku odsouzeného, sociální pracovník se zajímá o jeho sociální okolí a vnější stránku života.

„Do roku 1989 bylo na práci s pachateli trestných činů nahlíženo spíše ideologicky s důrazem na masovost (kvantitu) prováděné resocializace než na kvalitu (důraz na individualitu odsouzeného). S příchodem demokracie se snaží Vězeňská služba ČR poskytovat takové programy zacházení pro odsouzené, které jsou úzce zaměřené jak na osobnost odsouzeného, tak i na jeho trestnou činnost, s cílem poskytnout mu návod, jak snížit jeho nebezpečnost pro společnost nebo snížit na minimum možnost recidivy.“³¹

4.2.1 Sociální pracovník ve vězení

„V době výkonu trestu má být odsouzený připravován na život na svobodě, učit se sociálně přijatelným způsobům chování, sebeovládání, vytváření vhodných strategií apod.“³²

³⁰ Sociální práce: Sociální práce : časopis pro teorii , praxi a vzdělávání v sociální práci [online]. 2012. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, ^^^sv. [cit. 2015-04-1]. ISBN 1213-6204.

³¹ BIEDERMANOVÁ, Eva. 2012. Sociální práce: Sociální práce : časopis pro teorii , praxi a vzdělávání v sociální práci [online]. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, ^^^sv. [cit. 2015-04-01]. ISBN 1213-6204. Dostupné z: http://www.socialniprace.cz/soubory/sp2_2012_web-140701130132.pdf s. 3

³² VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4. s. 823

Role sociálního pracovníka v českých věznicích se uplatňuje např. při tvorbě tzv. programů zacházení, který vychází z komplexního posouzení jednotlivce. Program obsahuje různé aktivity v oblasti vzdělávání, práce, výchovy a zájmů. Díky sociálním pracovníkům se vězeň může spojit s vnějším světem, ať už se jedná o rodinu, práci či pracovníky různých organizací. Hlavní náplní sociálního pracovníka ve vězení je sociální práce zaměřená na plynulý přechod odsouzeného do běžného života. Zpracovává posouzení, spolupracuje s dalšími orgány sociálního zabezpečení, poskytuje sociálně právní poradenství, provádí výchovnou a poradenskou činnost, udržuje pracovní kontakty s orgány státní správy, církvemi, charitativními sdruženími v místě věznice, provádí výchovnou a poradenskou činnost pro odsouzené, navazuje potřebné kontakty a podílí se na řešení sociálních problémů. Pomáhá řešit finanční situaci, vyřizovat přiznání invalidního nebo starobního důchodu, napomáhá při zajištění OP, při spolupráci s PMS ČR. V rámci výstupových programů se též sociální pracovníci podílejí na přípravě integrace odsouzeného zpět do společnosti po propuštění.

Sociální pracovník je v kontaktu s odsouzenými po celou dobu výkonu trestu odnětí svobody. Od nástupu až do propuštění. Poté přebírá sociální práci sociální kurátor v rámci postpenitenciární péče. Příprava na integraci odsouzeného do normálního života po propuštění probíhá během celého výkonu trestu.

Před koncem trestu (cca 2 měsíce) odsouzeného provádí sociální pracovník předvýstupní poradenství. Tato individuální konzultace spočívá v mapování podmínek, do kterých se bude odsouzený jedinec po propuštění vracet. Zjišťuje se zejména rodinné zázemí, bydlení a zaměstnání. Tyto 3 nejdůležitější faktory ovlivňují úspěšnost integrace odsouzeného do běžné společnosti. Pokud se objeví nějaký existenční problém, je ještě čas ho začít před propuštěním řešit. Důležitý je i zájem a motivace odsouzeného. Ten je v rámci předvýstupního poradenství náležitě poučen o možnostech následné pomoci, o evidenci na úřadě práce, jsou mu vysvětlena práva a povinnosti uchazeče o zaměstnání, dozvídá se o možnostech sociálních dávek státní sociální podpory a hmotné nouze či o možnostech náhradního bydlení. Předvýstupní poradenství se realizuje s každým vězněm, kterému končí trest odnětí svobody. V případě zájmu odsouzeného je mu poskytnut kontakt na sociálního kurátora v místě bydliště, který v případě potřeby odsouzeného navštíví v rámci kontinuální sociální práce někdy již ve vězení, což může odsouzenému napomoci při následné integraci do společnosti.

Sociální pracovník ve vězení má zvláštní postavení. Jako jeden z mála zaměstnanců ve vězení si vytváří s odsouzenými důvěrný lidský vztah. Měl by proto být trpělivý a silný, aby byl schopen unést všechny zkoušky ze strany odsouzeného. Měl by také být schopen přijímat odsouzeného vždy bez předsudků.

Rizikem recidivy při propuštění je, pokud odsouzený nemá na svobodě nikoho, ke komu se vrátit, kdo by mu byl oporou. Pokud nemá zajištěnou práci, s částkou, kterou může získat při propuštění, vydrží sotva pár dnů, hrozí opět nebezpečí uchýlení se k trestnému činu např. krádeže. Jedinec se po propuštění ocitá ve světě, který je odlišný od světa v němž žil. Obchody jsou jinde, zboží je dražší, městská hromadná doprava jezdí jinak, rychle se rozvíjí různé technologie atd. Nejlepší první krok k úspěšné reintegraci je tak mít zajištěné bydlení a zaměstnání ještě před koncem výkonu trestu.³³

Sociální pracovníci mohou pomáhat klientům se stabilizací sociální situace, posilovat a prověřovat jejich motivaci k pozitivním změnám v životě, hledat si práci, rozvíjet dovednosti a schopnosti nutné pro úspěšné uplatnění na trhu práce. Kromě přímé práce s klienty stojí před sociálními pracovníky nelehký úkol. Je třeba měnit zažitá předsudky a šířit ty příklady, kdy klienti s kriminální minulostí využili druhé šance a zaměstnavatel v nich získal kvalitního pracovníka.

„Zaměstnávání osob s trestní minulostí je pro společnost výhodné: minimalizuje zatížení systému sociálních dávek a podporuje řádné odvádění daní, snižuje riziko recidivy a v neposlední řadě vytváří předpoklady pro splácení škody poškozenému a jiných pohledávek. Snižování recidivy se odrazí i na kapsách daňových poplatníků. Finanční náklady na vězení činí zhruba 1 000 Kč na osobu/ den, tedy zhruba 365 tisíc Kč ročně.“³⁴

³³ KUJEVSKÁ, Lenka a Martina DUNDROVÁ. 2012. Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu. *Sociální práce: Sociálna práca : časopis pro teorii , praxi a vzdělávání v sociální práci* [online]. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci [cit. 2015-03-29]. ISSN 1213-6204. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=401>

³⁴ OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a . 2012. Zaměstnání jako významný faktor úspěšné resocializace. *Sociální práce: Sociálna práca : časopis pro teorii , praxi a vzdělávání v sociální práci* [online]. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci [cit. 2015-03-29]. ISSN 1213-6204. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1> s. 8

4.3 Resocializace, integrace odsouzeného

Sociální práce s pachateli trestných činů spočívá ve vedení pachatele k nápravě a pomoci při začlenění do společnosti. S tím souvisí i snaha o snížení pravděpodobnosti opakování trestného činu. Adaptace na vězeňské prostředí vede ke ztrátě mnoha dovedností a návyků. Propuštěný člověk na svobodu často nemá sociální zázemí, chybí mu finanční prostředky a motivace k práci, má nereálná očekávání. Kromě toho je stigmatizován nálepkou kriminálního. Rizikem selhání jsou méně ohrožení lidé, kteří byli trestáni poprvé a krátkodobě, jejichž osobnost není narušena, mají fungující sociální zázemí a zachované pracovní návyky, případně mají nějakou profesní kvalifikaci. Nemalým problémem jsou finance. Pachatel přichází do vězení s dluhy a odchází s ještě vyššími finančními závazky – soudní výlohy, výlohy za pobyt ve vězení, dluh vůči oběti trestného činu apod.

Sociální práce s pachateli ve výkonu trestu je součástí programu zacházení, který je vytvořen každému odsouzenému na začátku výkonu trestu přímo na míru a jehož obsah se mění v závislosti na potřebách jedince a průběhu výkonu odnětí svobody. Na nápravu odsouzených je zaměřena speciálně-pedagogická i psychoterapeutická práce. Pedagogická práce s odsouzenými při pobytu ve věznici by měla být zaměřena na eliminaci rizikových faktorů, které po propuštění zvyšují pravděpodobnost pokračování v trestné činnosti.

„Ve věznicích je vykonávána terciární prevence – důležité jsou zejména programy zacházení probíhající ve věznicích. Programy, jež jsou zaměřeny na specifickou trestnou činnost odsouzených (drogy, násilná trestná činnost), vykazují dlouhodobě velmi dobré výsledky.“³⁵

V individualizovaném programu ve věznici má odsouzený možnost pracovních aktivit (práce placená, brigádní v rámci v areálu i mimo areál věznice – v závislosti na hodnocení plnění programu zacházení, práce neplacená v prostorách věznice), speciálně výchovných aktivit, vzdělávacích aktivit (vězni s dostatečnou délkou trestu ve věznici mohou absolvovat odborné učiliště, maturitu a podle vlastních finančních prostředků i vysokou školu) a zájmových aktivit. Věznice mají pevný program. Přímo ve věznicích se odsouzení setkávají s prací sociálních pracovníků ve funkcích vychovatelů či jako

³⁵ BIEDERMANOVÁ, Eva. 2012. *Sociální práce: Sociální práce : časopis pro teorii , praxi a vzdělávání v sociální práci* [online]. Brno: Asociace vzdělávatelů v sociální práci, ^^^sv. [cit. 2015-04-01]. ISBN 1213-6204. Dostupné z: http://www.socialniproace.cz/soubory/sp2_2012_web-140701130132.pdf s. 3

speciálních pedagogů zejména při realizaci programů zacházení jak při běžných, tak i při speciálních výchovných aktivitách ve specializovaných odděleních věznic, a to po celou dobu výkonu trestu a zejména ve výstupních odděleních věznic, kde jsou odsouzení připravováni na propuštění.

4.4 Programy zacházení

Odsouzeným je na míru vytvořen program zacházení dle § 41 Zákona č. 169/1999 Sb. ve znění pozdějších předpisů a §§ 36-40 Vyhlášky č. 345/1999 Sb. ve znění pozdějších předpisů. Jde o zpracování komplexní zprávy každému odsouzenému individuálně při nástupu do vězení. „*Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života.*“³⁶

Smyslem aktivit programu zacházení je minimalizování negativních účinků uvěznění, poskytnutí příležitosti získat dovednosti a schopnosti, jež zlepší jejich vyhlídky na úspěšnou reintegraci do společnosti po propuštění, a také podpora sociálních vazeb s rodinou, příbuznými a vnější společností. Cílem programů je tak snížení míry pravděpodobnosti recidivy.

V 90. letech vznikala řada programů pro konkrétní oblast zacházení (pracovní, vzdělávací, zájmové, speciálně-výchovné...), pouze některé z nich se osvědčily. V průběhu let 2009 – 2011 došlo ke kvalitativnímu zpracování programů zacházení. Tyto programy mají vymezenou cílovou skupinu a druh trestné činnosti z hlediska snížení rizikových faktorů. Měly by obsahovat i kritéria měření účinnosti, což v některých programech stále chybí. Pokud se programy osvědčí a obsahují kritéria jako např. cílovou skupinu, zaměření, strukturovanost apod., pak je takový program standardizován a Vězeňskou službou ČR dále uplatňován.³⁷

³⁶ Vězeňská služba České republiky: *Programy zacházení* [online]. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-pankrac-26/o-nas-1615/vykon-vezenstvi-652/programy-zachazeni-5752>

³⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Editor Alois Kříšťan. Praha: Portál, 2013, 570 s. ISBN 978-80-262-0366-7. s. 483

4.5 Program 3Z

Jedním ze standardizovaných programů zacházení (od roku 2011) je Program 3Z – Zastav se, Zamysli se a Změň se určený recidivistům - převážně majetkové trestné činnosti. Program byl poprvé uskutečněn v roce 2006 ve spolupráci PMS ČR a Vězeňské služby. Byl tehdy převzat ze zkušeností Velké Británie a stojí na kognitivně-behaviorálních základech. Jeho cílem je získání náhledu na trestný čin, změna postojů, získání nových sociálních dovedností a nalezení motivace ke změně života po propuštění. Program je určen pro recidivisty a zároveň odsouzené před podmíněným propuštěním. Probíhá vždy ve skupině a vedou jej zkušení a proškolení zaměstnanci věznic.³⁸ Programu se nesmí zúčastnit odsouzený za sexuálně motivovaný trestný čin, duševně nemocný či jedinec s poruchou osobnosti.

„Program je rozčleněn na jedenáct sezení (včetně úvodního seznamovacího a závěrečného sezení) a jeho časové náklady jsou tříměsíční. Každé sezení je plánováno dle potřeby na 1,5 – 2 hodiny s jednou 15 minutovou přestávkou. Jedná se o skupinový program a pracuje se v něm se skupinovou dynamikou, která může procesu změn jednotlivých odsouzených napomoci, ale také ji brzdit. Proto program 3Z vyžaduje sebraný tým dvou osob, tzv. trenérů (lektorů), kteří ho vedou společně“³⁹

Při sezení se např. účastníci snaží za podpory lektorů vymezit své individuální problémy jako první krok k jejich vyřešení. Dále účastníci analyzují výhody a nevýhody páchaní trestné činnosti a dělají různá cvičení, během kterých by se měly zjistit postoje členů skupiny. Členové se zaměřují na samotný trestný čin, co mu předcházelo a jaké měl důsledky. Rozbor vzorců trestného jednání odsouzených pomáhá pochopit individuální rizikové faktory chování a individuální vzorce trestného jednání v rámci jejich kriminální historie a dále odhaluje jejich vlastní rizikové faktory. Lektori ve věznicích, ve kterých již

³⁸ BIEDERMANOVÁ, Eva a Michal PETRAS. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, 98 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-115-8.

³⁹ IVANOVIČOVÁ, M. 2010. *České vězeňství: Jak pomáhá rodina při nápravě vězňů?* [online]. [cit. 2015-04-02]. ISSN 1213-9297. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2010/%C4%8CV2_2010_web.pdf

program proběhl, hodnotí program na základě vyjádření odsouzených jako jednoznačně přínosný. Většina odsouzených získala motivaci ke změně dosavadního způsobu života.⁴⁰

Účinnost programů a práce s odsouzenými lze poměřovat recidivou jejich kriminálního chování. K tomuto účelu se dnes využívá tzv. SARPO (souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzeného). Jde o elektronický program poprvé zavedený koncem roku 2012, do kterého se zapisují veškeré údaje a kriminální činnost jedince. Na základě shromážděných dat se vyhodnotí určitý profil odsouzeného a z něj případná rizika recidivy.

4.6 Výstupní oddělení

Výstupní oddělení věznic jsou zřízena pro odsouzené, jejichž trest se blíží ke konci. Tito jedinci mají možnost se zpravidla 6 měsíců před propuštěním připravovat na život v oddělení, které má jiné vybavení a program dne než běžné oddíly. Na výstupní oddělení přichází odsouzení s minimálním trestem odnětí svobody 3 roky a to po schválení pracovníků a ředitele věznice, přihlíží se na motivaci ke změně a dalším okolnostem. V programu zacházení se angažují odborní pracovníci: sociální pracovník, psycholog, speciální pedagog a vychovatel. Snahou pracovníků je vytvořit odsouzeným takové podmínky, ve kterých budou moci následně plynule přejít do běžného života. K dispozici pro samoobslužné aktivity je kuchyňka, prádelna, vybavení k žehlení, opravě oděvů apod. Tyto činnosti mají odsouzené přiblížit samostatnému životu na svobodě. Spolu se sociálními pracovníky se učí vyplňovat a zajišťovat si potřebné dokumenty od státních úřadů, za spolupráce s dalšími pracovníky se konají setkání, na kterých odsouzení na výstupním oddělení diskutují aktuální témata ve světě, celospolečenská a rodinná témata a další.

Nejdůležitějším cílem zůstává pracovní zařazení odsouzených, díky kterému si osvojují pracovní návyky a které má ekonomické i sociální a psychologické aspekty. Ti, kteří nejsou pracovníě zařazení, se alespoň podílí na zabezpečení chodu věznice, uklízejí či se věnují zahradnickým pracím apod. Specifikem výstupního oddělení jsou akce pořádané mimo areál věznice v rámci znovuoobnovení dovedností a schopností orientovat se

⁴⁰ BIEDERMANOVÁ, Eva a Michal PETRAS. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, 98 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-115-8.

v běžném životě. Navštěvují instituce, na které se pravděpodobně budou obracet v případě potřeby zajištění ubytování či vyřízení dokladů, zajištění práce apod. např. úřady práce, PMS, K-Centra.

5 Věznice Vinařice

V praktické části se soustředím na rozhovor s pracovníky věznice Vinařice v porovnání s pracovníky z jiných věznic. Ve Vinařicích jsem vykonávala praxi v rozmezí 100 hod. Věznice se nachází na okraji obce Vinařice nedaleko města Kladno. V letech 1949 – 1955 sloužilo toto místo jako tábor nucených prací, poté zde na základě rozhodnutí Ministerstva vnitra vznikla věznice pro muže v II. nápravně výchovné skupině. Naproti věznici se nachází bývalý černouhelný hornický důl Mayrau, ve kterém dříve odsouzení pracovali. Tehdy čítala kapacita věznice až 2000 lidí. V 90. letech byla otevřena nová budova pro 400 lidí. V současné době je věznice typem B a C, tedy s dozorem a ostrahou. Ve věznici typu B je jen malá část z celkového počtu vězňů, cca 100, zbytek odsouzených je zařazen do typu C. Kapacita věznice čítá okolo 1 000 odsouzených rozdělených do několika oddílů. Oddílem se rozumí uzavřená část chodby s průměrně 8 ložnicemi po 6 lidech, kulturní místností a sociálním zařízením. Součástí je malá místnost pro kuřáky. Některé oddíly jsou naplněné přes kapacitu, až o 8 lidí více, čímž se snižuje minimální prostor na jednoho vězně, který činí 4m², na 3m². Věznice Vinařice má specializovaná oddělení se zaměřením a terapeutickým programem pro pachatele násilného trestného činu, dále bezdrogovou zónu a oddělení pro VTOS mentálně postižených.

Cílem oddělení specializovaného na násilné pachatele je prevence recidivy násilných trestných činů a snaha o naučení odsouzeného zvládat vztek a agresi, změna postojů a chování. Odsouzený se učí pracovat s vlastními emocemi, učí se vyhýbat se impulzivnímu chování, chápat důsledky svých činů a učí se pracovat s těmi správnými vzorci chování. V programu se učí, jak předcházet konfliktním situacím a pokud se objeví, tak je dobře zvládat.

„Odsouzení jsou vedeni k rozvoji společensky přijatelných sociálních dovedností a snížení pozorované míry fyzické a slovní agresivity a poruch chování. V terapeutickém procesu je kladen důraz na mezilidské interakce, které účinně napomáhají pozitivním osobnostním a interpersonálním změnám.“⁴¹

Program je dlouhodobý, trvá nejméně 18 měsíců a je určen právě pachatelům násilné trestné činnosti, využívá se technik kognitivně behaviorální psychologie, má vlastní

⁴¹ Vězeňská služba České republiky: Věznice Vinařice. *Oddělení pro odsouzené ve věznici* [online]. [cit. 2015-04-08]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-vinarice-97/o-nas-1636/vykon-vezenstvi-729/oddeleni-se-specifickymi-postupy-zachazeni-ve-veznici-vinarice>

režim a snaží se i o pracovní zařazení jako součást terapie. Komunity vedené psychologem probíhají 1x týdně v délce nejméně 1 hodiny.

U bezdrogové zóny je cíl jasný, a to snížení pravděpodobnosti setkání se s drogami u rizikových pachatelů s drogovou minulostí. Pracuje se na jejich motivaci k abstinenci drog, změně postojů a hodnot a nasměrování k životu bez drog. Základem je bodový systém, komunity, práce se sebeuvědomováním, opět pracovní terapie, psaní deníků. Ačkoli jsou ve vězeňském prostředí drogy přísně zakázány, bohužel se i zde vyskytují a odsouzení s nimi mezi sebou obchodují. Do tohoto oddělení jsou umísťováni především odsouzení z věznice s ostrahou a to na základě doporučení odborníka ve věznici. Kapacita tohoto oddělení stejně jako oddělení pro pachatele násilné trestné činnosti je velmi malá, cca 30 míst.

Třetím již zmíněným specializovaným oddělením je oddělení pro VTOS mentálně postižených. Mezi těmito odsouzenými jsou podle psycholožky nejčastěji pachatelé trestného činu krádeže. Jejich rozumové schopnosti jsou snižené, ale nejsou nesvéprávní. V tomto oddělení jsou umístěni zejména proto, aby mezi ostatními odsouzenými nepřišli k újmě a nebyli např. terčem šikany. Jsou tak v prostředí, kde nehrozí příliš velké zhoršení jejich psychického stavu. Cílem je částečně jejich ochrana v tomto prostředí, zlepšení komunikace mezi odsouzenými a příprava na případné začlenění do běžného kolektivu odsouzených, příprava na návrat do života po propuštění.

Dále bych zmínila ještě dvě důležitá oddělení a to výstupní oddělení a krizové oddělení. Výstupní oddělení má tak jako v jiných věznicích zajistit podmínky pro snazší přechod odsouzených do běžného života. Jsou sem umísťováni 6 měsíců před propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody ti, kdo mají trest delší než 3 roky a pracuje se s nimi tak, aby byli připraveni se o sebe postarat. K dispozici mají kuchyňku, věci z běžné domácnosti jako např. žehlička apod., s odsouzenými se chodí někdy i mimo areál, do města, osvěžují si manipulaci s penězi, které jinak nemají k dispozici, protože pokud si chtějí ve věznici něco koupit, musí nahlásit, co přesně chtějí a částka se jim poté odečte z kapesného, do kontaktu s penězi se tím pádem nedostanou. Osvojují si dovednosti, které během pobytu mohli zapomenout díky vlastnímu vězeňskému režimu. Součástí je i snaha o prohloubení vztahů k rodině a blízkému okolí, aby měl dotyčný potřebnou podporu po propuštění. Odsouzení se pomalu seznamují s tím, co se děje ve světě, řeší své vlastní sociální potřeby, zajišťují dokumenty a náležitosti k propuštění apod. Krizové oddělení je určeno pro

krátkodobý pobyt. Přicházejí sem ti, kdo jsou nějakým způsobem ve větším kolektivu ohroženi. Jak řekl jeden z dozorců, zpravidla se zde vyskytují 3 případy. Za prvé někomu např. přijde dopis, oznámení se smutnou zprávou o úmrtí člena rodiny a odsouzený požádá o dočasné přeložení, aby mohl informaci zpracovat a se situací se nějakým způsobem smířit. Druhým případem jsou odsouzení, kteří mají nějaký problém, dluhy u ostatních vězňů a hrozí jim újma, napadení, šikana, homosexuální útoky apod., jsou přeloženi na krizové oddělení a celá situace se zatím řeší, aby se předešlo vyhocenějším konfliktům. Třetí případ jsou odsouzení vyžadující okamžitou psychologickou či psychiatrickou pomoc, dostanou se do stavu, kdy jsou nebezpeční svému okolí nebo sobě. Takových případů bohužel ve věznici není málo, nicméně po přeložení do Brna, kde se na tyto případy specializují, jsou brzy vráceni zpět s medikací nebo ani nejsou vzati z důvodu nízkého počtu kapacity v Brně a tak si s nimi musí poradit sami psychologové věznice Vinařice. Cílem tohoto oddělení je vlastně adaptace na VTOS a hledání efektivních forem řešení aktuálních problémů.

5.1 Zaměstnanci věznice Vinařice

Ve věznici pracuje okolo 350 zaměstnanců, z toho zhruba tři čtvrtiny tvoří VS ČR a zbytek jsou občanští zaměstnanci v úseku ekonomického oddělení, pracovníci zajišťující administrativu a logistiku a odborné profese jako např. 3 lékaři a 4 psychologové, dále 5 sociálních pracovníků, 5 pedagogů, 9 vychovatelů a kaplan. V areálu věznice je Střední odborné učiliště Vinařice, které je specializované na výuku odsouzených v oborech zahradnictví, zedník a kuchař. Mnoho studujících se ale teprve učí číst a psát, jsou negramotní. Ve škole vyučují běžní učitelé s tím, že jsou přítomni v blízkosti vždy dozorců.

5.2 Zaměstnání a aktivity s odsouzenými

Jedním z hlavních cílů věznice je zaměstnávání odsouzených. Realizace tohoto cíle je však velmi obtížná vzhledem k tomu, že hlavní zdroj uplatnění na trhu práce poskytovaly právě hornické doly a okolní firmy, které jsou již delší dobu v útlumu. Zbývá tak práce pro pár jedinců mimo věznici na nestřežených pracovištích (továrny, stavby apod.), dále se odsouzení uplatňují pracovníčně zejména na technické údržbě věznice, při zajišťování stravy pro vězně i pracovníky věznice a na několika málo dalších vnitřních pracovištích. Velká většina odsouzených ale není pracovníčně zařazena.

Díky programům zacházení je ve věznici několik možností trávení volného času a aktivit, které mají předejít nejenom nudě, ale jejich účelem je i aktivní a smysluplné trávení volného času a možnosti naučit se novým dovednostem jak manuálním, tak sociálním. Tyto aktivity se dají rozdělit do několika kategorií:

Vzdělávací aktivity – v jejichž rámci mají odsouzení právo navštěvovat literární kroužek, místní knihovnu, seznámit se se základním minimem práv, v areálu se také nachází Střední odborné učiliště ...

Zájmové aktivity – rozsah nabídky zájmové činnosti vychází z požadavků odsouzených, jejich zájmů a dovedností. Mezi nejčastěji využívané aktivity patří sportovní kroužky - posilování, kopaná, nohejbal, volejbal, šachy, stolní tenis. K dalším lze přiřadit kroužek čtenářský, zahradnictví, možnost využití několika hudebních nástrojů atd.

Výchovné aktivity - zahrnují individuální a skupinové pedagogické a psychologické působení vedené specialisty z řad zaměstnanců oddělení výkonu trestu. Jedná se o nabídku terapeutických služeb, sociálně právní poradenství a trénink zvládání vlastní agresivity.⁴²

Odsouzení mohou využít duchovních služeb kaplana soukromě nebo i na společných bohoslužbách pro několik málo jedinců v místní kapli.

⁴² Vězeňská služba České republiky: Věznice Vinařice. *Programy zacházení* [online]. [cit. 2015-04-08]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-vinarice-97/o-nas-1636/vykon-veznenstvi-729/programy-zachazeni-3974>

6 Praktická část

6.1 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu zmapování činností sociálních pracovníků ve vězení a hledání rozdílů v jednotlivých institucích i přístupech jednotlivých pracovníků. Součástí výzkumu měla být i diskuze na téma praxe sociálních pracovníků u nás a v zahraničí. Ze zjištěných informací uvádím vlastní návrh na zlepšení praxe sociálních pracovníků při resocializaci lidí ve výkonu trestu odnětí svobody.

6.2 Metoda výzkumu a výběr respondentů

V rámci kvalitativního výzkumu jsem se rozhodla použít metodu získávání dat pomocí rozhovoru. Rozhovor je způsob získávání informací tváří v tvář. Zvolila jsem tuto metodu proto, protože je možné ihned reagovat na jednotlivé výpovědi a pomocí dalších dotazů upřesnit některé odpovědi na otevřené otázky. Pro výzkumnou část byli vybráni sociální pracovníci, kteří pracují či pracovali ve věznici. Rozhovory jsou strukturované, první dotazy slouží ke zjištění obecných charakteristik sociálního pracovníka ve vězení, další otázky jsou zaměřené na oblast kvalit pracovníka, výhod a nevýhod této pracovní pozice a na zhodnocení vlastní praxe s případnou reflexí a porovnáním s praxí v zahraničí. Dotazník viz příloha č. 1.

Sociální pracovník A:

Sociální pracovník působící ve věznici Vinařice již 12 let, ze specializovaných pracovníků patří k těm nejdéle působícím. Vystudoval vysokou školu v oboru Pedagogika.

Sociální pracovník B:

Sociální pracovnice z věznice Stráž pod Ralskem. Ve své funkci působila 10 let, vystudovala bakalářský obor Penitenciární péče a nyní dokončuje magisterské studium v oboru Vychovatelství pro speciálně pedagogické pracovníky.

Sociální pracovník C:

Sociální pracovnice, pracovala ve vazební věznici Liberec, kde působila ve své funkci 6 let. Vystudovala magisterský obor speciální pedagogiky.

6.3 Kvalitativní výzkum - rozhovory

1. Proč jste se rozhodl/a pro práci sociální pracovnice/sociálního pracovníka?

Sociální pracovník A: *Vždy jsem chtěl pracovat s lidmi a práce ve věznici Vinařice se naskytla jako ta pravá volba vzhledem k tomu, že jsem se již znal před nástupem s některými pracovníky a protože je to práce nedaleko domova. Jinak bych musel dojíždět do Prahy a to jsem nechtěl.*

Sociální pracovník B: *Jednalo se tehdy o práci související s oborem mého vzdělání. Tato práce byla dostupná v místě bydliště, což byl jeden z hlavních faktorů, proč jsem zvolila právě tuto možnost.*

Sociální pracovník C: *Ve věznici pracuji od r. 1996, vykonávala jsem práci správního referenta 10 let. Během této doby jsem vystudovala obor speciální pedagogiky. Vždy jsem chtěla někomu pomáhat, být užitečná, zúročit získané vědomosti a dovednosti. Nyní pracuji na pozici speciálního pedagoga.*

Komentář: U všech pracovníků hrála významnou roli při výběru zaměstnání sociálního pracovníka ve vězení lokalita v blízkosti bydliště. Dalším společným pojítkem je vzdělání v oblasti pedagogiky a touha pracovat s lidmi a pomáhat.

2. S jakými problémy/požadavky se na Vás obrazejí odsouzení nejčastěji?

Sociální pracovník A: *Nejčastěji jsem v kontaktu s odsouzenými při vyřizování různých formálních záležitostí. Zpravidla jde o zajištění kontaktu s vnějším světem, spolupráce s úřady, s magistrátem či neziskovou organizací, i když s těmi ne moc, nejvíce s Rubikonem. A s Probační a mediační službou, tam máme dobré vztahy.*

Odsouzené vidíme poprvé hlavně po příjezdu eskorty na vstupním SARPO, pak nejčastěji při zajišťování občanských průkazů, důchodů apod.

Sociální pracovník B: *K těm úplně nejčastějším aktivitám patří poradenství ve finanční oblasti, protože odsouzení si s sebou táhnou břemeno dluhů a škod, které je nutné splatit, ale mnohdy ani nevědí, kolik to vlastně je. Zajišťujeme kontakt s rodinou a pak takové ty běžné činnosti jako vyřízení občanských průkazů, výživné, zajištění práce a bydlení po výkonu trestu odnětí svobody.*

Sociální pracovník C: *Vyřizování občanských průkazů, pomoc s žádostmi o starobní či invalidní důchod, kontaktování rodin, obhájců, úřadů – sociálních kurátorů, úřady práce. Také pomoc při sepisování žádostí k soudům o podmíněné propuštění, přeřazení do mírnějšího typu věznice, snížení výživného, účast či neúčast při soudních jednáních, ustanovení obhájce, propuštění z vazby. K těm velmi častým požadavkům ještě určitě patří pomoc při zajištění ubytování a práce po propuštění, sociálně právní poradenství.*

Komentář: *K nejčastějším požadavkům ze strany odsouzených patří zajištění občanských průkazů, vyřizování žádostí o důchod a kontaktování rodin. Pomáhají odsouzeným při vyřizování žádosti o podmíněné propuštění či přeřazení do mírnějšího typu věznice, zprostředkovávají kontakt s pracovníky mimo věznici - sociální kurátoři, zástupci PMS, neziskových organizací, kontakt s úřady práce atp.*

3. Jaké slabiny vnímáte ve Vaší pracovní pozici?

Sociální pracovník A: *Není to práce pro mladé lidi, jako Vy, kteří jsou plní ideálů a snů o reformách. Práce tady je monotónní dá se říct. Spousta úředních úkonů a vše je řízeno shora, na nějaké velké změny tady není prostor. Je nás tu 5 sociálních pracovníků na věznici s téměř 1000 odsouzených. A co je horší, tak dříve bylo ve vězni spousta alkoholiků, s těmi se aspoň dalo mluvit. Ale dnes tu alkoholika téměř nepotkáte, zato s drogově závislými se "roztrhl pytel" a s těmi je spolupráce o dost*

těžší. Kámen úrazu je též nedostatek pracovních pozic, které jim bohužel nedokážeme zajistit.

Sociální pracovník B: *K této otázce bych se raději moc nevyjadřovala. Nebo tedy jde o práci, ve které toho příliš nedosáhnete a ve které vidáte lidi, o kterých víte, že je trestní minulost bohužel bude provádět i nadále a že je velmi pravděpodobně po propuštění tady ještě někdy uvidíte.*

Sociální pracovník C: *Jednoznačně syndrom vyhoření. Není to práce zrovna pozitivní a úředních úkonů je více než samotného kontaktu s odsouzeným. Nehledě na to, že věznice jsou přeplněné a na pracovníky spadá více odsouzených než se dá zvládnout.*

Komentář: Ke slabinám této práce se dva sociální pracovníci zmínili o náročnosti práce na jednoho pracovníka. Podotýkají, že velká část práce zaujímá úřednická práce, psaní apod., k samotné interakci s odsouzeným dochází v menší míře. Další slabinou je podle sociálních pracovníků fakt, že toho ve své práci mnoho změnit nedokážou. Jsou vázáni pravidly a nařízeními, která nelze jen tak změnit. Dalo by se říci, že z pracovníků čiší jistá apatie vůči změnám toho, co se jim nelíbí a co by rádi změnili.

4. V čem vidíte největší pozitivum/přínos Vaší práce?

Sociální pracovník A: *Pomáháme odsouzeným vyřídit důležité dokumenty a zajistit kontakt s vnějším světem, to je podle mě velmi důležité. Nejsou tak úplně izolováni. Samozřejmě nezmůžeme toho tolik, ale snažíme se pomoci tam, kde to je možné a kde to má ještě význam. Pomáháme některým přežít odnětí svobody s co nejmenším negativním dopadem, například u specializovaných oddílů s odsouzenými s mentálním postižením, kteří by mezi ostatními odsouzenými byli terčem šikany apod. Podílíme se na jejich pracovním zařazení a na umožnění navštěvovat místní školu. Spousta lidí si tak doplní vzdělání, které jim třeba bránilo sehnat si práci. Za pozitivum by se dal považovat i fakt, že se odsouzený po svém*

propuštění nevrátí zpět. Je však otázkou, zda již vede normální život nebo odpykává trest v jiném vězení.

Sociální pracovník B: *Práce sociálního pracovníka je daná, neděláme nic víc, nic míň. Pozitivum pro odsouzené je to, že jsme schopni jim zajistit spoustu věcí, zejména komunikaci s úřady a rodinou, ale vždy se musí snažit i oni sami. Pro společnost je výhodou již samotné uvěznění dotyčného, čímž se eliminuje nebezpečí dalšího trestného činu, naším úkolem je už jen pokusit se pomoci vyřešit alespoň některé problémy v době trvání výkonu trestu. To, jak se svým životem naloží po opuštění věznice je pouze v jejich rukách.*

Sociální pracovník C: *Největším přínosem je podle mého názoru pomoc lidem v náročné situaci, která je pro řadu odsouzených první zkušeností. Snažíme se usnadnit jim přechod z občanského života do vězení stejně tak jako zpět do občanského života, aby hrozilo co nejmenší riziko recidivy. Vazba může znamenat nejen pro slabší povahy velkou dávku stresu, samotné prostředí a režim je naprosto odlišný od života, na jaký byli dosud zvyklí a naším úkolem také je, aby se odsouzení určitým způsobem adaptovali, pokud to tak mohou říci.*

Komentář: Přínosem práce sociálních pracovníků jejich očima je pomoc při adaptaci na vězeňské prostředí a zajištění s ním souvisejícími záležitostmi, dále pak pomoc a podpora při přípravě na odchod z vězení, tedy hlavně komunikace s rodinou a sociálním kurátorem. Sociální pracovník B ovšem podotýká, že jejich práce není tolik platná tam, kde jedinec nemá sám zájem a snahu.

5. Kolik odsouzených máte na starost?

Sociální pracovník A: *Každý sociální pracovník má na starost 150 - 200 lidí. Neustále někdo nový přichází a jiní odchází, dá se říci, že počet se mění každým týdnem.*

Sociální pracovník B: *Dle naplněnosti věznice, ale v průměru se jedná o 200 - 250 odsouzených, což není malý počet.*

Sociální pracovník C: *Odhaduji kolem 200 lidí.*

Komentář: Odpovědi na tuto otázku jsou jednoznačné. Průměrný počet odsouzených na pracovníka činí 200 jedinců.

6. S jakými dalšími pracovníky ve věznici i mimo ni jste nejvíce v kontaktu?

Sociální pracovník A: *Běžně pracuji s vychovateli, psychology a speciálními pedagogy. Setkáváme se ve stejných kancelářích či na komisích, sdělujeme si potenciální rizikové klienty apod. Z pracovníků venku jsou to kurátoři a pracovníci úřadů, pracovníci Probační a mediační služby a občas se zástupci neziskových organizací.*

Sociální pracovník B: *Jedná se o speciální pedagogy, psychology a vychovatele. Dále sociální kurátor a sociální pracovníci z OSPODu. Propojení všech těchto pracovníků je velmi důležité k tomu, aby práce s odsouzeným byla komplexní a jednotná.*

Sociální pracovník C: *Přímo ve vězení nejčastěji spolupracuji se speciálními pedagogy, psychology, vychovateli, pak s dozorci a pracovníci ekonomického a zdravotnického oddělení. Mimo areál věznice jsem v kontaktu zejména se sociálními kurátory a pracovníky úřadu práce.*

Komentář: Všichni sociální pracovníci na prvním místě při spolupráci zmiňují speciální pedagogy, psychology a vychovatele, s nimiž jsou nejčastěji v kontaktu. S dozorci se setkávají denně, bez nich by práce mnohdy ani nebyla možná. Z pracovníků kooperujících mimo areál věznice jde nejčastěji o sociální kurátory a pracovníky úřadů práce.

7. Při jaké aktivitě jste s odsouzenými nejčastěji v kontaktu?

Sociální pracovník A: *S některými odsouzenými se pravidelně vidám na sportovních aktivitách, které vedu každý týden v pátek, takže se nevidáme pouze v kanceláři při činnostech jako zajišťování dokladů a vstupní šetření, i když tato běžná úřednická činnost zaujímá asi nejvíce času mé pracovní doby.*

Sociální pracovník B: *Nejedná se ani tak o aktivitu, jako spíše o individuální rozhovory, které vedu s odsouzenými denně. Aktivity jako takové jsou pro sociální pracovníce 1 krát týdně, jejich výčet lze najít v Katalogu aktivit, který má každá věznice vlastní.*

Sociální pracovník C: *Nejčastěji se s odsouzeným setkávám při sociálně právním poradenství. Jedná se o pravidelnou speciálně výchovnou aktivitu věznice, jejíž náplní je pomoc s řešením nejrůznějších situací a problémů. Seznámím je s možnostmi řešení a s dostupnými dalšími službami, na které se mohou obrátit. Odsouzený tak netrpí neznalostí svých práv a povinností, my poskytneme rady, informace a podporujeme je při hledání řešení situace.*

Komentář: V této otázce se odpovědi mírně liší. Sociální pracovník A vede sportovní aktivitu, na kterých se s odsouzenými vidá mimo svou kancelář, tedy i více neformálně, zatímco sociální pracovníce B a C se setkávají s vězňami při individuálních rozhovorech a sociálně právním poradenství, kde pomáhají s konkrétními problémy a řeší společně jejich sociální problémy.

8. Znáte praxi sociálních pracovníků ve vězení v zahraničí? Pokud ano, můžete stručně nastínit rozdíly?

Sociální pracovník A: *Jak to chodí v zahraničí nevím, předpokládám ale, že to je velmi podobné.*

Sociální pracovník B: *Toto bohužel nemohu posoudit.*

Sociální pracovník C: *Praxi v zahraničí bohužel neznám.*

Komentář: Ani jeden z dotazovaných sociálních pracovníků nezná zahraniční praxi kolegů a z vedených rozhovorů spíše vyplývalo, že se o tuto problematiku ani nezajímají.

9. Pokud byste mohl/a něco změnit na své práci ku prospěchu resocializace odsouzených, co by to bylo?

Sociální pracovník A: *Mohla by tu být větší provázanost práce s odsouzeným ve věznici a po jeho opuštění. Venku je totiž většinou v rukách kurátorů, ale to není ono, ti se jim tolik nevěnují, protože na to nemají ani kapacitu. Pokud by pracovník, který dotyčného už dobře zná z prostředí věznice s ním i nadále pracoval po propuštění, mohli bychom tím zajistit nižší počet recidivujících. A neúčinnější změnou během výkonu trestu by bylo, kdyby měli všichni možnost pracovat. Peníze by dostávali jen ti, co pracují, méně pak ti, co nepracují ze zdravotních důvodů. Ostatní nic. Mohlo by to pak odsouzené motivovat k osvojení pracovních návyků.*

Sociální pracovník B: *Odsouzeným mohu být sice nápomocna, ale samotné změny ve svém životě musí udělat oni. Musí chtít něco změnit, toho se ale u většiny z nich bohužel nedočkáme.*

Sociální pracovník C: *Větší zaměstnanost odsouzených ve věznicích. Hradili by tak výživné, spláceli by dluhy "venku" a pobyt ve vězení, nebyli by finančně závislí na svých rodinách. Zajištění práce a pravidelného příjmu je podle mého názoru nejzávažnějším tématem většiny věznic.*

Komentář: V odpovědích na tuto otázku se všichni pracovníci zaměřují spíše na celkový systém než na zlepšení vlastní praxe. Sociální pracovník A zmiňuje nízkou provázanost pomoci a podpory během výkonu trestu a po propuštění a také problematiku nízké zaměstnanosti odsouzených, kterou zmiňuje i sociální

pracovnice C. Sociální pracovníce B je názoru, že resocializace a změn se dá dosáhnout pouze vlastní iniciativou a pílí, jinak jsou snahy pracovníků neúčinné.

10. Víte, jakým způsobem byste toho dosahoval/a?

Sociální pracovník A: *Napadá mě nějaká služba mentorů. Jednalo by se o pracovníka, který by třeba docházel z neziskové organizace do věznice za několika odsouzenými a těm by se věnoval. Znal by jejich potřeby a zázemí, vztahy s rodinou a přáteli, věděl by, kam se odsouzený po propuštění chystá a mohl by mu tak pomáhat zajistit spoustu záležitostí a být mu podporou nějaký čas i po propuštění.*

Sociální pracovník B: *Jak jsem již zmiňovala, dosahovat změny by museli sami odsouzení, nikoliv sociální pracovníci.*

Sociální pracovník C: *Vyšší procento zaměstnanosti by se dalo zajistit zvýhodněním firem, které by práci pro věznice nabízeli. Pro některé firmy je práce odsouzených výhodná, takových firem, které jsou schopny práci poskytnout je ale opravdu málo.*

Komentář: Sociální pracovník A přichází s návrhem služby mentorů, kteří by byli v kontaktu s odsouzeným již ve výkonu trestu a poskytovali by potřebnou podporu a pomoc i po opuštění věznice. Sociální pracovníce B i nadále tvrdí, že nejdůležitějším faktorem při dosahování změn je vůle samotného odsouzeného. Sociální pracovníce C by zavedla zvýhodnění firem poskytujících vězňům práci, aby tak mělo více lidí šanci osvojit si pracovní dovednosti a začít platit své dluhy.

11. Účastníte se supervizí?

Sociální pracovník A: *Ne. Je určena spíše pro specializovaná oddělení, pro nás je nepovinná. Koná se jednou měsíčně. Supervize je podle mě taková "bublina". Jednou jsem se jí účastnil, ale vlastně se na ní nic neřešilo. Pracovníci spíše sedí a*

mlčí a supervizor mlčí také. Řekl bych, že je to vinou nízké důvěry mezi pracovníky. Z praxe vím, že pokud někomu něco sdělím, roznese se novina po věznici rychlostí světla.

Sociální pracovník B: *Ne, supervize jsou v naší věznici pouze pro zaměstnance specializovaných oddělení.*

Sociální pracovník C: *Ne.*

Komentář: Ani jeden ze sociálních pracovníků se neúčastní supervizí, které jsou pro ně nepovinné. Z odpovědi sociálního pracovníka A vzešlo, že supervize ve vězení nemá význam, protože pracovníci k sobě nechovají velkou důvěru a řešit problémy v kolektivu nechtějí.

12. Probíhá nějaké další vzdělávání či školení, kterého byste se mohl/a účastnit?

Sociální pracovník A: *Pravidelně se účastníme vzdělávání na Akademii ve Stráži pod Ralskem, kde je možné se účastnit i různých specializačních kurzů.*

Sociální pracovník B: *Ano probíhá pravidelné školení sociálních pracovníků a pak také různé kurzy dle nabídky Akademie Vězeňské služby ČR.*

Sociální pracovník C: *Dle zákona 108/2006 o sociálních službách se vzdělávám pravidelně, většinou jde o školení organizované Generálním ředitelstvím Vězeňské služby ČR. Ale pokud si vyberu kurz, který by svým zaměřením odpovídal pracovní náplni, nadřízení souhlasí s účastí.*

Komentář: Všichni sociální pracovníci zmiňují vzdělávání na Akademii Vězeňské služby ČR a možnost absolvovat specializační kurzy dle vlastního výběru.

6.4 Shrnutí

Cílem této části je shrnout jak jednotliví sociální pracovníci přistupují ke své práci s vězňenými osobami, zmapování činností, jimž se věnují ve prospěch resocializace odsouzených, zjistit možnosti vzdělávání a také prozkoumat, zda pracovníci mají představu o tom, jak vypadá zahraniční praxe sociálních pracovníků ve vězení.

V první otázce jsem zjišťovala motivaci k práci a to, proč si vybrali právě pozici sociálního pracovníka ve vězení. U všech dotazovaných hrála velkou roli lokalita, ve které se práce nabízela. Dalším faktorem pro výběr tohoto zaměstnání je pak touha pracovat s lidmi a pomáhat jim a v neposlední řadě zaměření studia na vysoké škole.

Další otázka se týká obsahu práce pracovníků a to konkrétně nejčastějších úkonů a požadavků, které spolu s odsouzenými řeší. Jedná se o zajištění dokladů, občanských průkazů, dále zprostředkování kontaktu s úřady a vyřizování důchodů, pomoc s žádostí o podmíněné propuštění či přeřazení do mírnějšího typu věznice. Neméně důležitou součástí při zprostředkování kontaktu s vnějším světem je kontaktování rodin a příbuzných, se kterými se odsouzení mohou setkat při návštěvách. Dalšími lidmi, které sociální pracovník vyhledává ke spolupráci s odsouzeným, jsou sociální kurátoři, probační úředníci a lidé z neziskových organizací jako např. Rubikon.

V dalších otázkách zjišťuji negativní a pozitivní stránky práce očima sociálních pracovníků. K nejčastějším negativům řadili pracovníci velký počet odsouzených, které mají jednotliví pracovníci na starost. Zmiňují přeplněnost věznic, díky kterým jsou některá oddělení nevladatelná a problémoví odsouzení tak neustále pendlují dokonce i mezi více věznicemi. Velkým břemenem je administrativní činnost, kterou pracovníci musí zvládat při každém šetření, rozhovoru, setkání. Posledním zmíněným negativem práce sociálního pracovníka ve vězení je neschopnost změnit věci tak, jak by pracovníci chtěli. Cítí se svázáni jasně danými pravidly a sociální pracovník A navíc podotýká, že kdo přijde do věznice s ideály, většinou je brzy ztratí. Přínosem jejich práce je pomoc při přechodu z běžného života do prostředí věznice a následná podpora při přípravě na život "venku" tak, aby již nepáchali trestnou činnost a našli např. uplatnění na trhu práce či adekvátní bydlení. Sociální pracovníce B upozorňuje, že jejich práce je v tomto smyslu pozitivní a přínosná

pouze v případě, že odsouzený má zájem na tom se změnit a snahu začít žít běžný život tak, aby se nemuseli již věnovat kriminální činnosti.

Na otázku o počtu odsouzených připadajících na jednoho sociálního pracovníka připadá prakticky stejná odpověď na každého, a to 200 lidí, přičemž v každé věznici pracují v průměru 4 sociální pracovníci. Nejintenzivnější spolupráci navazují s kolegy v prostředí věznice - speciálními pedagogy, psychology a vychovateli. Nezbytnou kooperaci mezi pracovníky a odsouzenými zajišťují dozorcí Vězeňské služby. Důležitá je spolupráce se sociálními kurátory a pracovníky různých úřadů, nejčastěji z úřadu práce.

Následoval dotaz na aktivity pracovníků, při nichž se nejvíce setkávají s odsouzenými. Sociální pracovník A má na starost sportovní kroužek, sociální pracovnice B a C se setkávají s odsouzenými zejména při sociálně právním poradenství a individuálních rozhovorech při řešení konkrétních problémů, jako jsou dluhy, výživné, znalost svých práv a povinností apod.

Další otázkou jsem zjišťovala to, zda jednotliví pracovníci znají praxi zahraničních kolegů či se o to, jak vypadá vězeňství a výkon práce sociálního pracovníka ve světě, zajímají. Ani jeden z dotazovaných na tento dotaz neodpověděl kladně.

Pokud by dotazovaní mohli ve své práci změnit cokoli tak, aby změna byla ku prospěchu resocializace odsouzených, jednalo by se podle odpovědi pracovníka A o zlepšení provázanosti pomoci a podpory během výkonu trestu a po propuštění. Dalším návrhem na změnu je zajištění dostatku pracovních míst během a po výkonu trestu. Následovala otázka, jak by tuto změnu provedli. U pracovníka A zazněl návrh na zřízení funkční služby mentorů, kteří by pravidelně za odsouzených docházeli do věznice a byli s ním v kontaktu i po jeho propuštění tak, aby měl odsouzený někoho, na koho se může obrátit a koho již dobře zná, protože v případě sociálních kurátorů je tato spolupráce nedostatečná. Pracovnice C navrhuje zvýhodnění firem poskytujících vězňům práci. Jednalo by se o výhodu jak pro firmy tak pro odsouzené, kteří by mohli začít splácet dluhy, pobyt ve vězení, výživné apod. Pracovnice B odpovídá, že změnu musí provést sám

odsouzený a to vlastními silami. Pokud se nechce změnit a pokud nemá snahu zlepšit svou situaci, pak mu není pomoci.

Poslední dotazy směřovaly k supervizím a vzdělávání. Supervize jsou ve vězeních pro sociální pracovníky nepovinné a tak se jich nikdo z dotazovaných neúčastní, až na pracovníka A, který tuto supervizi jednou absolvoval, aby si ji vyzkoušel. Odcházel ale s pocitem bezvýznamnosti této činnosti v prostředí věznice. Další vzdělávání probíhá formou pravidelného školení na Akademii Vězeňské služby ČR, kde mohou také absolvovat různé specializační kurzy dle vlastního výběru, pokud jim kurz schválí ředitel věznice a pokud má pro práci pracovníka význam.

6.5 Návrh na zlepšení praxe při resocializaci lidí ve VTOS

V České republice existuje velké množství poskytovatelů služeb pro skupiny lidí ve finanční krizi, ohrožené rizikovým chováním, bezdomovectvím, sociálním vyloučením apod., do všech takových skupin spadá i skupina osob vracející se z VTOS.⁴³ Existuje jen velmi málo nestátních neziskových organizací poskytující sociální služby specializované přímo pro osoby ve VTOS a po jejich propuštění. Na webových stránkách MPSV se dokonce uvádí, že v současnosti existují pouze 4 registrovaná zařízení v nestátním sektoru, která poskytují sociální služby pro osoby vracející se z VTOS.⁴⁴ V roce 2010 byly tato zařízení 3, za posledních 5 let se tedy jejich počet zvýšil jen o 1 zařízení. Neexistuje tedy ucelený program pro tuto cílovou skupinu, jen roztržité služby, které neřeší komplexně obtížnou životní situaci těchto osob.

Ve státní sféře se na pomoc zmíněné skupině zaměřuje sociální pracovník ve vězení, po opuštění věznice sociální kurátor ve spolupráci s PMS a dalšími organizacemi. Kontaktovat kurátora osoba propuštěná z VTOS může, ale nemusí. Nevýhodou může být velký počet různých klientů obracejících se na pomoc sociálního kurátora, protože na tohoto pracovníka se mohou obrátit lidé, kteří se ocitli v krizi a nedokážou si pomoci

⁴³ MOTEJL, Otakar. *Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2010, 336 s. Stanoviska (Kancelář veřejného ochránce práv). ISBN 978-80-7357-606-6.

⁴⁴ Informační portál a databáze služeb sociální prevence pro osoby ohrožené sociálním vyloučením. *Služby prevence MPSV*. [online]. 1.8.2015 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: <https://sluzbyprevence.mpsv.cz/index.php?ses=&id=25&zpr=69>

vlastními silami. Okruh klientů je široký, z čehož vyplývá i méně času na výše zmíněnou cílovou skupinu. Dalším úskalím může být špatná dostupnost a nedostatečná komunikace s věznicemi a pracovníky vězení apod.

Činnost sociálního kurátora spočívá ve zprostředkování bydlení, kontaktu klienta s rodinou, pomoc při hledání zaměstnání, zajištění dokladů, dávek v hmotné nouzi, kurátor nabízí poradenství o dluzích případně nabídne informace o odborných poradnách a dalších institucích.⁴⁵

Po vykonané praxi ve věznicích a rozhovorech se sociálními pracovníky z věznice Vinařice a dalších věznic jsem dospěla k závěru, že sociální pracovníci nemají kapacitu a možnost individuálnějšího přístupu ke klientovi. Zajištění co nejefektivnějšího přechodu z věznice do běžného života by měl zajišťovat externí pracovník.

Mohlo by se jednat o službu tzv. mentora, osobu provázející a instruuující svého klienta⁴⁶. Mentor by byl proškolený pracovník poskytující klientovi model chování, snažil by se o sociální a osobní rozvoj klienta. Působil by jak v oblasti prevence sociálněpatologického chování, tak při řešení pro klienta obtížných situací. Částečně by fungoval jako konzultant v Belgickém pojetí, tedy ve vězení by klientovi pomáhal s motivací a aktivitám, které pomáhají navázat kontakt mezi interními a externími službami a subjekty a po propuštění z vězení jej i nadále udržovat. Hlavním úkolem mentora by bylo poskytnutí informací, dále pak pomoc při zajištění základních potřeb, hledání práce apod. Kontakt klienta by byl navázán již ve VTOS a poté udržován po propuštění do splnění cílů plánu vytvořeného na samém počátku spolupráce. Podobný program s názvem Reintegrační mentoring sice realizuje nestátní nezisková organizace Rubikon, ovšem pouze ve 3 krajích.

Dalším řešením efektivnějšího přechodu z VTOS do běžného života by mohly být tzv. probační domy. V současné době probíhá pilotní projekt zavádějící probační domy i v České republice, který je realizován PMS ve spolupráci s Vězeňskou službou ČR a azylovým domem Nová šance. Inspiraci našli odborníci v Norsku, kde tyto domy již běžně

⁴⁵ DAVIDOVÁ, Ivana. *Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010, 150 s. ISBN 978-80-7368-628-4.

⁴⁶ BRUMOVSKÁ, Tereza a Gabriela MÁLKOVÁ. *Mentoring: výchova k profesionálnímu dobrovolnictví*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 150 s. ISBN 978-80-7367-772-5.

fungují. Probační dům tvoří mezistupeň mezi vězením a svobodou. Odsouzený ve VTOS je zařazen do probačního domu nařízením od soudu pro podmíněně propuštěné. Výhodou domů je, že jedinci se mohou zapojit do místní komunity a s určitou podporou se učí žít tak, aby se nemuseli vracet k trestné činnosti. Během pobytu, který by měl trvat cca půl roku až rok, se klientům dostane odborného působení v rizikových oblastech klienta, mohou zde naplnit základní lidské potřeby jako vytvoření zázemí, osvojení pracovních návyků, rekvalifikace, doplnění vzdělání, oddlužení apod. Klient je pod dohledem a je veden k řádnému životu.

K výběru tématu této práce mě dovedlo seznámení se sociální prací v trestní justici v souvislosti s PMS, kde jsem také absolvovala praxi. Díky projektům, které PMS realizuje, jsem se rozhodla nahlédnout do reality českých věznic a práce sociálních pracovníků uvnitř. Zajímalo mě, nakolik mohou tyto pracovníci ovlivnit jednotlivce a včas reagovat na jejich situaci tak, aby předešli recidivě a zda je to vůbec v jejich rukách.

Ve třetí kapitole uvádím nejpravděpodobnější faktory vzniku kriminálního chování v souvislosti s majetkovou trestnou činností, která jednoznačně patří k nejčastějším trestným činům u nás. Během procesu prizonizace se mění hodnoty a osobnost jedince vzhledem k nutné adaptaci na prostředí vězení, jehož podmínky se tolik liší od běžného života. V další části se tedy zaměřuji na populaci vězňů a jednotlivé pracovníky věznic s důrazem na sociálního pracovníka. Práce s odsouzenými za účelem resocializace spočívá zejména v plnění programu zacházení, jedním z nich je i program 3Z, který je určen zejména recidivistům majetkové trestné činnosti.

Přechodem k praktické části je kapitola věnovaná věznici Vinařice, kde jsem také vykonávala praxi. Pro sociální pracovníky v této věznici jsem si připravila strukturovaný dotazník, na jehož základě jsem zpracovala výzkum formou rozhovorů. Další respondenty jsem získala ve věznici Stráž pod Ralskem a ve vazební věznici Liberec. Cílem výzkumu je mapování práce sociálních pracovníků ve vězení s ohledem na činnost vedoucí k resocializaci odsouzených a diskuze s pracovníky na téma zahraniční praxe. Výstupem je pak vlastní návrh na zlepšení praxe při resocializaci odsouzených při přechodu do běžného života.

7 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zmapování práce sociálních pracovníků ve vězení a to ve vztahu k resocializaci odsouzených a vlastní návrh na zlepšení této praxe. Díky umožnění praxe v PMS a věznici Vinařice jsem se mohla seznámit s prostředím a lidmi, kteří se na úspěšné resocializaci podílejí. V teoretické části jsem shrnula poznatky týkající se trestu odnětí svobody a jeho výkonu, ze zahraniční praxe uvádím prvky restorativní justice ve vězeňství a spolupráci věznic s PMS v rámci programů a projektů. Zmiňuji zde příčiny kriminálního chování, proces adaptace odsouzených na vězeňské prostředí a s ním související důsledky. Protože majetkově trestné činy jsou nejčastějšími trestnými činy u nás a k recidivě v této oblasti dochází velmi často díky zadluženosti apod., jsou věznice přeplněné a stát vynakládá obrovské finance na zajištění odsouzených osob. V praktické části jsem se snažila zjistit, jakou formou se sociální pracovníci ve vězení podílejí na resocializaci a kam až vlastně jejich kompetence zasahují. V průběhu výzkumu, který probíhal formou rozhovoru dle strukturovaného dotazníku jsem zjistila, že respondenti z řad sociálních pracovníků sami přiznávají nedostatečný prostor pro práci s vězni vzhledem k počtu vězňů ve věznicích a dalším okolnostem. Závěrem uvádím vlastní návrh zlepšení dosavadní praxe při resocializaci lidí ve VTOS tak, aby přechod těchto jedinců do běžného života byl co nejplynulejší a nejefektivnější a aby propuštění této populace na svobodu představovalo další šanci na nový život bez nutnosti vracení se k trestné činnosti.

S trestnými činy se setkáváme denně v médiích i ve svém okolí a lidem, kteří odchází z vězení a nejsou dostatečně připraveni na život venku, hrozí recidiva. Je v našem zájmu zajímat se o tuto problematiku a zasáhnout efektivně tam, kde pouhá prevence nestačila.

8 Seznam použité literatury

Literatura:

BRUMOVSKÁ, Tereza a Gabriela MÁLKOVÁ. *Mentoring: výchova k profesionálnímu dobrovolnictví*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 150 s. ISBN 978-80-7367-772-5.

CEJP, Martin a Alena MAREŠOVÁ. 2008. *Variantní scénáře vybraných druhů kriminality* [online]. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 111 s. [cit. 2015-03-16]. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-807-3380-748.

DAVIDOVÁ, Ivana. *Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010, 150 s. ISBN 978-80-7368-628-4.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, 231 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.

FISCHER, Slavomír. 2000. *Prizonizace a transformace osobnosti*. Praha. Doktorská práce. Filosofická fakulta - Univerzita Karlova.

FISCHER, Slavomil. 2003. *Prizonizace jako etopedický problém*. Praha. doktorská dizertační práce. PedF UK.

FISCHER, Slavomír. 2000. *Prizonizace a transformace osobnosti*. Praha. Doktorská práce. Filosofická fakulta - Univerzita Karlova.

HOLMES, T. H., RAHE, R. H. *The social readjustment rating scale*. *Journal of psychosomatic Research*, 1987, 11

KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, 143 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-7338-021-8

MATOUŠEK, Oldřich. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Editor Alois Křišťan. Praha: Portál, 2013, 570 s. ISBN 9788026203667.

MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011, 194 s. ISBN 978-80-262-0041-3.

MOTEJL, Otakar. *Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2010, 336 s. Stanoviska (Kancelář veřejného ochránce práv). ISBN 978-80-7357-606-6.

NETÍK, Karel, Stanislav HÁJEK a Daria NETÍKOVÁ. *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1997, x, 140 s. Beckova skripta. ISBN 80-7179-177-6.

SCHEINOST, Miroslav. *Kriminalita očima kriminologů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, 238 s. ISBN 978-80-7338-096-0

TOMÁŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie: jak studovat zločin*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 214 s. ISBN 978-80-247-2982-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

Vězeňství a nelegální drogy: sborník textů z oblasti užívání nelegálních návykových látek ve věznicích. 1. vyd. Praha: Úřad vlády ČR, 2003, 138 s. ISBN 80-86734-03-x.

Internetové zdroje:

Informační portál a databáze služeb sociální prevence pro osoby ohrožené sociálním vyloučením. Služby prevence MPSV. [online]. 1.8.2015 [cit. 2015-08-01]. Dostupné z: <https://sluzbyprevence.mpsv.cz/index.php?ses=&id=25&zpr=69>

IVANOVIČOVÁ, M. 2010. *České vězeňství: Jak pomáhá rodina při nápravě vězňů?* [online]. [cit. 2015-04-02]. ISSN 1213-9297. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2010/%C4%8CV2_2010_web.pdf

KUJEVSKÁ, Lenka a Martina DUNDROVÁ. 2012. Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu. *Sociální práce: Sociálna práca : časopis pro teorii , praxi a vzdělávání v sociální práci* [online]. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci [cit. 2015-03-29]. ISSN 1213-6204. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=401>

OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a . 2012. Zaměstnání jako významný faktor úspěšné resocializace. *Sociální práce: Sociálna práca : časopis pro teorii , praxi a vzdělávání v sociální práci* [online]. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci [cit. 2015-03-29]. ISSN 1213-6204. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=1> s. 8

Policie České republiky: Statistické přehledy kriminality za rok 2014 [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2014.aspx>

Sociální práce: Sociálna práca : časopis pro teorii , praxi a vzdělávání v sociální práci [online]. 2012. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, ^^sv. [cit. 2015-04-1]. ISBN 1213-6204.

Vězeňská služba České republiky: Historie vězeňství [online]. [cit. 2015-03-12]. Dostupné z: www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/historie-104/historie-vezenstvi

Vězeňská služba České republiky: Programy zacházení [online]. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-pankrac-26/o-nas-1615/vykon-vezenstvi-652/programy-zachazeni-5752>

Probační a mediační služba České republiky [online]. 14.3.2015 [cit. 2015-03-14]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/interni-projekty-prehled/krehka-sance/>

Vězeňská služba České republiky: Výkon trestu odnětí svobody [online]. [cit. 2015-03-12]. Dostupné z: [ww.vscr.cz/veznice-pankrac-26/vykon-vezenstvi-652/vykon-trestu-odneti-svobody-5746](http://www.vscr.cz/veznice-pankrac-26/vykon-vezenstvi-652/vykon-trestu-odneti-svobody-5746)

9 Seznam zkratk

PMS - Probační a mediační služba

VS ČR - Vězeňská služba České republiky

VTOS - Výkon trestu odnětí svobody

Příloha 1.

Dotazník

1. Proč jste se rozhodl/a pro práci sociální pracovnice/sociálního pracovníka?
2. S jakými problémy/požadavky se na Vás obracují odsouzení nejčastěji?
3. Jaké slabiny vnímáte ve Vaší pracovní pozici?
4. V čem vidíte největší pozitivum/přínos Vaší práce?
5. Kolik odsouzených máte na starost?
6. S jakými dalšími pracovníky ve věznici i mimo ni jste nejvíce v kontaktu?
7. Při jaké aktivitě jste s odsouzenými nejčastěji v kontaktu?
8. Znáte praxi sociálních pracovníků ve vězení v zahraničí? Pokud ano, můžete stručně nastínit rozdíly?
9. Pokud byste mohl/a něco změnit na své práci ku prospěchu resocializace odsouzených, co by to bylo?
10. Víte, jakým způsobem byste toho dosahoval/a?
11. Účastníte se supervizí?
12. Probíhá nějaké další vzdělávání či školení, kterého byste se mohl/a účastnit?